

BIOGRAFIA

LUI

AVRAM IANCU

DE

IOSIF STERCA ȘULUȚIU DE CĂRPENIȘ,

consilier de tribunal, regesc în pensie, membru fondator și
membru în comitetul central al Asociațiunii transilvane pentru
literatura română și cultura poporului român etc.

SIBIIU, 1897.

AVRAM IANCU.

BIOGRAFIA

LUI

AVRAM IANCU

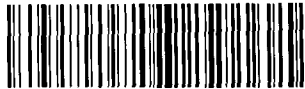
DE

IOSIF STERCA ȘULUȚIU DE CĂRPENIȘ,

consilier de tribunal regesc în pensie, membru fondator și membru în
comitetul central al Asociațiunii transilvane pentru literatura română
și cultura poporului român etc.

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201502632

SIBIIU,

TIPARUL TIPOGRAFIEI ARCHIDIECESANE.

1897.

96811

205

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Motto: Dar cât un stâlp e în picioare
Nu cade templul dărimat.
Și nici un *neam viteaz* nu moare
Cât el mai are - *un fiu* bărbat.

V. Alexandri.

Avram Iancu, Regele munților, s'a născut în Vidra de sus în anul 1824, luna și ziua nu se scie, pentru-că în matriculă numele lui nu se găsesce. Tata dînsului Alexandru și mamă-sa Maria Vila, numită și Maria mică, pentru-că era o femeie mititică, au fost fruntași în comună. Tatăl seu a fost pădurar la domnul pămîntesc, care era coroana (fiscul), apoi jude dominal. Un țeran voinic, inteligent și onest, cu bună stare.

Avrămuț, precum îl numiau părinții dînsului, era un băiat plin de spirit, dar avea caracterul și temperamentul singular al „Moșilor“, era gânditor și scurt la vorbă; inima însă-i era nobilă și sinceră. Am studiat pe Românii din „patru unghiuri“, dar nicăiri n'am aflat atâta însuflețire pentru țeară și națiune, ca la Românii din munții apuseni; un popor pe cât de brav ca soldat, pe atât de blând în timp de pace. Poate să fie adevărat ceea ce se dice, că: nicăiri în Dacia colonia romană n'a fost așa curată și nemestecată, ca în munții apuseni. Spre a caracteriza pe acest popor va fi d'ajuns să ve spun părerea funcționarilor nemți, poleci etc., cari după anul 1849 funcționau în acei munți. Ei diceau: „Nicăiri n'am vădut un astfel de popor; aceștia nici nu fură, nici nu se bat, noi n'avem nici un lucru, nici o ocupațiune aici“.

Acești funcționari, dela fire pedanți, nu erau amicii Românilor, mai erau și preocupați și fricoși, auđînd că „Moșii“ au omorît în revoluție atâtea și atâtea mii de Unguri; dar cunoscîndu-i mai de aproape, n'aveau destule cuvinte să-i laude.

Avrămuț, prăsit în acei munți acoperiți de brazi — simbolul nemuririi, — unde dorul de libertate ardea pururea, ca jăraticul sub spuză; în acei munți, de unde mulți bărbați însemnați au ieșit, de timpuriu dedea semne de o agerime a minții, care își arunca razele din băiatul încă neinstruit: din fiul naturii.

Tatăl meu, care era funcționar cameral preste acel ținut, care esoperase pentru tata lui Iancu dreptul de a vinde beuturi, prin ce și-a făcut o frumoasă avere, îl întrebă odată: „ce ai de gând să faci din Avrămuț“?

— D'apoi va fi și el ceea ce sunt eu, dacă va fi om cum se cade.

— Nu! trebuie să-l dai la școli mai înalte. Dă-l împreună cu băieții mei“.

Tatăl lui Avrămuș s'a învoit, și d'atunci Avrămuș a fost nedespartit de familia Șuluțescilor.

Buchile le-a învățat Avrămuș în Câmpeni, clasele elementare în Abrud, gimnasiul inferior în Zlagna, gimnasiul superior în Blaj, drepiturile în Cluj.

În tot timpul, ce l-a petrecut în deosebite cetăți ca student, s'a bucurat de simpatia conșcolarilor și a cetățenilor. Era un student eminent, cu exterior plăcut, blondin, modest, cu inimă deschisă, sincer și cu caracter, avea mult temperament, dar era foarte tolerant față cu alte națiuni și confesiuni, apoi ținea mult la parola cuvântului dat. Aceste însușiri nobile le-a păstrat în tot decursul vieții sale. Matematica și mai ales istoria îi era studiul de predilecțiune. Însușirile dînsului i-au făcut posibilă intrarea în familia patriciană „domnesci“, precum se dicea pe acele timpuri, prin ce calitățile dînsului s'au perfecționat. De aceea dic unii cronicari maghiari, că: „Manierile lui Iancu erau mai fine, ca ale altor tineri din părinți țerani“.

După terminarea cursului juridic în anul 1845 Iancu, provădut cu cele mai escelente atestate — precum ne spune „Magyarország és a nagyvilág“ în Nr. 1. din a. 1873 — s'a prezentat înaintea guvernului din Cluj, pentru a fi primit practicant fără salariu. Dar bietul Avrămuș, pe semne nu și-a dat seamă, că în aceasta țeară până la anul 1848 nu tot „omul“ era „om“.

„Iancu — așa dice numitul diar — n'avea nici înfățișare *recomandabilă*: el nu scia să se încovoiască, nici să se lingusească. Pe figura lui înaltă, și pe fața lui superbă bărbătească, se oglindea timbrul acelei conștiințe, pe care singur convingerea meritelor o poate da“.

El a fost respins, pentru că era plebeu; adecă nu era nobil.

Aceasta suliță a săngerat amar sufletul lui Iancu. El s'a întors dela guvern, nu umilit, ci indignat și insultat în demnitatea sa de „om“. S'a dus deci la M.-Oșorheiu și s'a înscris la tabla regească ca cancelist, cu scop de a se pregăti pentru censura de avocat. Avocat putea fi și dacă nu era nobil. Nobilii nu se făceau avocați; ei monopolisau funcțiunile publice.

Din frageda tinerețe îl frământa dorul de libertate și de emanciparea poporului român. Suferințele poporului român îl țineau în perpetuă agitațiune.

La anul 1847, fiind dieta convocată la Cluj, tabla regească, care făcea parte din parlament, își ținea ședințele în Cluj; din această cauză Iancu, care se pregătea pentru censura de avocat, încă se afla acolo. În 15 Ianuarie eram ambii pe galeria dietei, el urmăria cu un indescrisibil interes desbaterile parlamentare.

Guvernul, susținut de partidul conservator reacționar, voia, ca prin noul proiect de lege, numit „urbariu“, să strivească pe bietul țeran cu desăvîrșire.

Despre acest „urbariu“ dice Barițiu în „Observatoriul“ din anul 1860: „La noi era să vină revoluția și fără revoluția din Paris, pentru că ceea ce n'a terminat anul 1842, a terminat anul 1847, când guvernul și majoritatea parlamentului lucrau ca orbiți de Dumneșeu, pentru perrirea lor și a țerii“.

În aceea și șeful partidului liberal, Baronul Kemény Dénes, rosti în parlament pentru emanciparea țeranilor cuvintele pururea memorabile: „Țeranul, care după ce fu desbrăcat de tot dreptul omului, de toată demnitatea omenească, i s'au impus sarcini, cari nu numai întrec venitul moșiei ce o lucră, dar întrec chiar puterile dînsului. Și când ar avè numai un stăpân, tot ar mai merge; dar după-ce stăpânul seu i-a luat tot ce bietul om a muncit, apoi vine al doilea stăpân, statul. Acesta-i împune o sarcină și mai grea. În timpul, când nobilul își petrece în dulce far niente, țeranul poartă toate greutățile țerii: plătesce singur contribuția, face drumuri și poduri grele și tot el plătesce vama pe ele. Apără țeara cu arma, ca nobilimea să poată domni în liniște. Plătesce pe popa, pe dascăl, pe jude, pe notar și tot ce i se cere. Și acest om în sdranțele sale, e onest, blând, muncitor, își iubesc țeara și o apără cu credință, deși el scie că nici chiar acel pămînt de trei coți, care după moartea s'a-i va acoperi trupul, nu este proprietatea dînsului. Aveți grije! Dumneșeu nu poate suferi îndelung o asemenea stare“.

La aceste cuvinte, ieșite dintr'o inimă nobilă, reprezentantele guvernului, un grof regalist iată ce respunse: „Am un temeiu prea serios, ca să privesc la emanciparea țeranilor, ca la moarte. Precum noi nu scim acuma, unde a fost patria originală a strămoșilor nostri veniți din Asia, așa să păzim, ca nu cumva, preste 40--50 de ani, să trebuiască a căuta pe Maghiari în mica noastră patrie Transilvania cu lampa; pentru-că dacă Transilvania va sta de sine, se va preface în ceea ce fusese înainte cu 900 de ani, când veniseră aci Arpád și Tuhutum: ușor se poate preface în Dacia.“

Unirea cu Ungaria, care ne-ar pute apăra, e încă departe de a se realiza“.

Când majoritatea parlamentului primi proiectul de lege (urbariu), Baronul Kemény părăsi sala demonstrativ strigând: „Protestez în numele poporului sfânt“!

Iancu, care asculta cum se împărțesc „domnii“ pe pielea bietului țeran, gema ca un taur înferecat și tremura ca varga, o convulsione și nervositate l-a cuprins: îl scuturau frigurile. A trebuit să-l duc cu sila de acolo, me temeam că va face un scandal. Pe drum cătră casă m'am încercat să-l liniștesc, el însă mi-a dis: „Frate Șuluțiu! nu te supăra pe mine, ori cât de bun Român ai fi, tu nu poți simți durerea,

ce am simțit'o eu ađi. Tu și familia ta nu sunteți robi ca mine și cu părinții mei. Când acel nobil baron, care a vorbit ca un semiđeu, a đis că: „Nici acel pământ de trei coți, care ne va acoperi trupul după moarte, nu este proprietatea noastră“, eram să me arunc din galerie între ei și să-i isbesc de părete. Nu cu argumente filosofice și humanitare vei pute convinge pe acei tirani, ci cu lancea, ca Horia“. Ajuns acasă, se preumbla cu pași mari prin odaie fără a đice un cuvânt. Din când în când își strângea pumnul dela mâna dreaptă și suflând greu, tăia cu brațul drept în aer, parc'ar fi tăiat cu o sabie. Rîdea și plângea cu hohot. Dovadă despre lupta, ce-i frământa sufletul lui agitat. Din acel moment s'a conceput în sufletul lui Iancu hotărîrea, de a'și închina viața pentru emanciparea neamului românesc.

Poporul din munții apuseni privia încă de pe atunci la el cu mândrie și speranță, gata de a-și încredința soartea în mâinile lui.

Lucru natural! Iancu era acolo cel dintăiu „om învățat“ ieșit din opincă. El nu mai avea stêmpărare, se pregătea să meargă acasă în munți, unde ferbea și clocotea, de unde în tot momentul se aștepta, ca să se dea signalul revoluțiunii. Catarina Varga, care din anul 1840 luase asupra sa rolul lui Horia, umbla din sat în sat, unde ținea adunări populare și provoca poporul să nu mai facă robotă (boerescul), pentru-că: „Dumneđeu a creat pe om liber — đicea ea — și numai tiranii l-au supus“. Guvernul a reușit a pune mâna pe acea femeie, n'a putut însă stîrpi din țărani dorul de libertate. Între astfel de împrejurări a sosit anul 1848, care l-a găsit pe Iancu în M.-Oșorheiu, unde a primit diploma de avocat.

În primăvara anului 1848, când fulgerul revoluțiunii franceze luminează secolul nostru, îl vedem pe Iancu în elementul seu. Tot ce fantasia lui pururea vivace plămădisese în creerii și în sufletul dînsului până la etatea de 24 ani, — despre ștergerea sclaviei și despre un viitor mai demn al neamului românesc, — le vedu de odată posibile și realizabile.

„Pronunțiamentul“ tinerimei din Pesta în 15 Martie 1848 îl primii cu mare bucurie.

„Tinerimea maghiară din M.-Oșorheiu“ — đice „Magyarország és a nagyvilág“ Nr. 1. a. 1873 „se aduna đi de đi spre a se consulta despre evenimentele epocali“. Iancu nu lipsea nici odată. Se retrăgea într'un colț și asculta, nu se mesteca în disputele „domnișorilor“. Cel ce-l observa însă cu atențiune, vedea pe fața lui o agitație extraordinară.

Când unul dintre „domnișori“ a đis, că ștergerea iobăgiei și emanciparea neamului valach e prematură, e păgubitoare pentru țeară, Iancu, spre mirarea tuturor, a devenit furios, a sărit drept în sus și a strigat nădușit de mânia: „Resping în numele neamului românesc marinositatea voastră! Dreptul istoric are să se spulbere înaintea dreptului omului. Am suferit, spre rușinea seclului al XIX-a robia îndelun-

gată. Pretindem ștergerea sclaviei și egalitate perfectă, sau moarte!“
Cu aceste cuvinte părăsi sala și s'a dus apoi acasă la Vidra.

Dieta Transilvaniei era convocată pe 30 Maiu 1848, pentru de a se consulta și a decide în privința ștergerii iobăgiei și a „uniunii“ Transilvaniei cu Ungaria.

Poporul român, îngrijat de soartea sa, era decis a scutura jugul sclaviei cu ori-ce preț, mai ales, ca nu care cumva dieta să lucre „de nobis sine nobis“, s'a adunat în număr de patruzeci mii, împreună cu cărturarii din toate unghiurile țării, în 3/15 Maiu pe Câmpul libertății în Blaj și și-a formulat „Memorandul“ în 16 puncte.

Iancu a sosit în Câmpul libertății în fruntea alor dece mii de „Moți“, cari au fost primiți din partea celorlalți 30,000 de sclavi cu strigăte nedescriptibile de bucurie.

Aici începe activitatea lui Iancu, care aparține domeniului istoriei, și care nu încapă în cadrul unei biografii.

Cu toate aceste, în interesul adevărului istoric și din motiv, că mi-a fost amic și conșcolar, me vęd îndemnat a înșira încă unele episoade din viața lui, mai ales că numele dînsului a ajuns la poporul român de a fi legendar. Me voiu provoca la autori maghiari, cari vor da de minciună pe inamicii neamului românesc, cari au bucinat în lumea largă, că: „Iancu a fost lipsit de ori-ce ideal mai înalt, ci-că el a prins arma din ură contra Maghiarilor și că a jefuit, a omorît femei, copii, și oameni nearmați, dar cu armata maghiară n'a dat piept“. În anul trecut chiar dl ministru Perzel l-a numit pe Iancu „Căpitan de bandiți“, oprind colecta pentru monumentul lui Iancu.

Cușitul împlântat în memoria lui Iancu, a intrat până în plăsele în sufletul neamului românesc.

Să urmărim deci nișel faptele, și să le confrontăm cu documentele autentice.

* * *

În adunarea din Câmpul libertății Iancu fu ales membru în comitetul național. Întors acasă în munții apuseni a ținut mai multe adunări populare, în cari a explicat poporului conclusele adunării și conținutul „Memorandului“, pe care o deputațiune avea să-l prezenteze Împăratului în Viena; iar altă deputațiune avea să prezenteze parlamentului în Cluj un alt „Memorand“.

Insuflețirea țeranilor era admirabilă. Magistratul din Abrud însă restălmăcind insuflețirea poporului, a raportat guvernului în 24 Maiu, adecă peste șese zile după adunarea din Blaj, că: „fantasia poporului valach e peste măsură agitată; poporul a devenit mândru (fălos) și încăpăținat; e neapărată trebuință de armată, ca să-i apere pe Maghiari, ș. a. t.“

În 4 Iunie sub Nr. 362 Magistratul trimite o stafetă guvernului, prin care cere cu insistință putere armată, din motiv că magistratul a

confiscat dela postă doue epistole scrise de Butean. Una dintre ele e adresată lui Balint, ca s'o trimită lui Iancu, din care se vede — ȳice Magistratul — cĂ Butean își continuĂ agitaȳiunile sale din Sibiiu, unde s'a refugiat; a doua epistolă e adresată lui Nicolae Boer, în cause private.

Magistratul vrea sĂ dovedeascĂ uneltirile lui Butean cu aceea cĂ: „ambele epistole sunt scrise de aceeași mână, dar adresele sunt scrise de deosebite mâni; și cĂ nu-s împăturate într'o formă (pe acele timpuri nu esista cuvertă), ba chiar sigilul de pe epistole se deosebesce; în fine cĂ Butean îl numesce pe Boer: „frate“, deși ei nici măcar înrudiȳiți nu sunt“.

Magistratul subșterne guvernului aceste epistole: „*Pentru-că ele pot servi spre deslegarea marilor chestiuni din timpul present*“ (aȳdi înțelegciune! Cui nu-i vine aci aminte istoria cu: „Dummer Kerl von Fogarasch“). Apoi repeșesce rugarea pentru armată, pentru-că: „*Dacă va afla Balint despre confiscarea epistolelor, ușor se poate întâmplă ca în vre-o câte-va oare sĂ rescoale poporul*“.

În urma acestui raport guvernul a trimis la faȳa locului o comisiune investigĂtoare și armată spre asistenȳă, despre aceasta a încunosciinȳat pe Magistrat în 9 Iunie Nr. 7327.

Îndată ce comisiunea și armata au sosit la Abrud, au decis arestarea lui Iancu.

Dar cum Ungurul nu scie păstra secretul, o doamnă maghiarĂ, soȳia spanului cameral Vida, a aflat despre acest decis, iar dînsa l-a împărtășit mamei mele. Atăta a fost deajuns, ca Iancu sĂ fie avertisat — și sĂ scape de prinsoare.

Ne putend pune mâna pe Iancu — care s'a refugiat la Sibiiu și a stat acolo, cât timp a fost comisia în Abrud — au pornit goana asupra celorlalȳi cĂrturari. Au și prins pe Iosif Moga și pe popa Balint, pe acesta l-a bătut în temniȳă senatorul Konez Lajos cu patul puscii până-ce leșinat a cĂduț la pĂmânt, apoi i-au trimis pe ambii în temniȳa din Aiud. (Veȳi toate documentele publicate de mine în „Gazeta Transilvaniei“ Nr. 11—41 a. 1891).

În 2 Iunie s'a întâmplat vĂrsarea de sĂnge în Mihăȳ din cauza unui proces agrar între groful EszterhÁzy și fostii sei iobagi romĂni. Bariȳiu numesce în Vol. 2. p. 153. această vĂrsare de sĂnge: Botezul de sĂnge al „unirii“, și ȳice cĂ chiar publiciști maghiari recunosc, cĂ „acest eveniment a provocat în Transilvania resboiul civil“.

Tot Bariȳiu ne spune în „Transilvania“ din a. 1872 la pag. 244: „Ne-a costat destulă fatigă, ca sĂ-l abatem pe Iancu — care se afla împreună cu noi în Sibiiu — dela planul seȳ, de a merge în munȳi spre a lovii de acolo drept în Aiud, de unde venise perirea Mihăȳtanilor și unde închiseseră pe Balint și pe alȳii, spre a-i terorisa“.

Maurer în istoria sa „Die Besitzergreifung Siebenbürgens durch die das Land jetzt bewohnenden Nationen“, la pag. 141, 142, descrie

cu colori înflorătoare excesul soldaților Secui în Coșlari și Mihalt, spunând, că acel exces a provocat războiul civil în Ardeal.

Maurer spune, că garda națională din Aiud și Secuiei au împușcat 19 Români în Mihalt, au spurcat femeile și fetele, au despoiat pe săteni ș. a. t.

Hunfalvi în opul seu „Die Rumänen und ihre Ansprüche“ la pag. 322, răspunzând lui Maurer, dice: „Dass die Székler-Gränz-Infanterie und die National-Garde aus Enyed, die grauslichsten Thaten, z. B. Schändung der Weiber und Mädchen verübten, ist wohl möglich, denn welches Volk in Europa verübt nicht manchmal Bestialitäten der ärgsten Art: aber solange ich sie nicht bei einem rumänischen Schriftsteller verzeichnet finde, kann ich sie doch nicht glauben“.

Se vede că Hunfalvi nu cetise ceea-ce Laurian scrisese în anul 1850 în Viena în opul seu „Die Rumänen der Öst. Monarchie“. I. Heft pag. 17:

„In Siebenbürgen hatte das magyarische Gubernium bereits vor der Eröffnung des Landtages die Gesetze aufgehoben, das Standrecht publicirt, und in die rumänischen Gegenden mobile Székler-Colonnen geschickt um das Volk zu terrorisiren.

Diese gingen von Dorf zu Dorf, mißshandelten das Volk ohne allen Grund, schändeten die Weiber, plünderten die Häuser und pressten die Gemeinden. Die Magyaren auf dem Landtage aplaudirten zu ihren Schandthaten und nannten sie muthwillige Helden“. Descrie apoi cazul dela Mihalt întocmai ca Maurer.

* * *

Parlamentul din Cluj a ignorat „Memorandul“ Românilor din Câmpul libertății. Cronicarul Jakab Elek desaproabă aceasta și în opul seu „Szabadságharczunk“ pag. 196, dice: „Dar este un punct de vedere: oportunitatea. Articolul de lege XI din anul 1791 în capitlul nn. punct 3, care regulează ordinea gravaminelor dietale, se află introdusă pertractarea gravaminelor singuraticelor naționalități. Aceasta ar fi trebuit să o facă dieta printr'un articol de lege, cu atât mai mult, pentru-că chiar propozițiunile regesci o pretindeau. Dinastia s'a arătat în această privință mai liberală, nu pentru simpatia către Români, ci ca să poată pune Maghiarilor un contrapond și ca să le poată pune mai târziu pedeci. Petiția Românilor — deși adunarea n'a fost tocmai legală*) — dar a fost subscrisă de fruntașii neamului românesc. Legile Ungariei din luna lui Martie acordă adunărilor populare drepturi politice. Pe baza aceasta suplicanții (Românii) deși nu în formă, dar în fond au avut dreptate. Aceasta ar fi fost o dovadă de simpatie din partea Maghiarilor către Români“.

*) Adunarea a fost în toată forma legală: a fost acordată de guvern, și au asistat reprezentanții guvernului la pertractările adunării.

Dacă unul dintre cei mai zeloși patrioți maghiari, care cu sabia și cu condeiul în mână și-a servit națiunea, judecă astfel, apoi veți pricepe durerea lui Iancu pentru ignorarea „Memorandului“ din Blaj.

Petițiunea „Memorand“, trimisă din Câmpul libertății, s'a predat dietei prin deputațiunea condusă de episcopul Lemeny, care era membru al parlamentului. Dieta o dăduse deputatului Szász Károly, fost profesor de drepturi și secretar de stat la ministeriul din Pesta, spre referadă. Referentul convocă într'una din zile o conferință din membrii parlamentului, la casa grofului Teleky Domokos.

Când referentul Szász Károly, om drept și uman, propuse, că: „Națiunea valachă, cu nume de națiune română, să se recunoască de a patra națiune regnicolară, cu drepturi egale, așa precum cere „Memorandul“ din Blaj“, toți magnații săriră drept în sus de pe scaune, ca și când ar fi căzut o bombă între ei; se răspândiră prin odăile laterale, strigau și gesticulau. Deodată se întoarce Zeik József și strigă într'un ton iritat: „Decât să ne învoim și să primim acea propunere, mai vrem, ca și cel de pe urmă copil să treacă prin ascuțișul sabiei“. După aceste cuvinte fatale cu toții se depărtară.

Astfel istorisesece aceasta scenă, în „Observatoriul“ Nr. 93 a. 1884, Papfalvi, care ca deputat a fost de față la acea conferință împreună cu Alexandru Bohățel.

Acele „cuvinte fatale“ s'au răspândit în întreaga țeară cu iuțeala fulgerului. Iancu îmi dîse: „Oameni ca Baronul Kemény Dénes și Szász Károly sunt corbi albi *între cei negri*. Nu la masa verde, ci în câmpul verde vreau Ungurii să se resoalve cauza națională. Ce păcat că prin o surprindere s'a sugrumat anul trecut intențiunea poporului de a se elibera. S'ar fi șters sclavia, și neamul românesc cu arma în mână s'ar fi declarat națiune regnicolară. Atunci n'aveau arme nici Ungurii; astăzi sunt armați până și copiii lor; iar nouă nu ni se dau arme“.

În luna lui Iunie m'a cercetat la casa părinților mei în Abrud P. Vasvári, un amic al meu, cu care petrecusem împreună în Pesta memorabilele zile din luna lui Martie 1848, unde eu me aflam la universitate; cel mai celebru dintre tinerii din Pesta, cari au făcut în 15 Martie 1848 cunoscutul „Pronunciament“: „ștergerea sclaviei, ștergerea privilegiilor nobilitare, egalitatea înaintea legii, libertatea cuvântului, a presei, drepturi politice pentru adunările poporale ș. a. t.“

Vasvári ajunse la o popularitate extraordinară, o țeară întregă îl iubia și-l stima. Damele i-au dat în semn de stimă un inel-sigil de aur, pe care era gravat: „15 Martie 1848“. Pentru talentul seu oratoric se numia Demosthenes. Însuși Kossuth își temea popularitatea de el.

Vasvári m'a rugat, ca să-l conduc la Iancu, ar dori mult ca să-l cunoască în persoană, căci „auđise multe minuni despre el“.

L-am dus deci la Iancu, unde Vasvári a fost primit foarte bine.

Abia am sosit și abia au făcut cunoscință cei doi tineri, în cinci minute s'a încins o dispută foarte înfocată între ei, credeai că nu acum se vedeau pentru întâiaoară, ci că sunt doi contrari, cari de mult așteaptă unul după altul, ca să-și continue o dispută nesfârșită. După prânz ni-se aduseră caii, ca să plecăm la munte. Ne-am luat ȋiua bună dela căseni; Iancu și Vasvári au ieșit până în curte disputând. Când era să încalece Vasvári, Iancu îi ȋise:

„Scii ce domnule, dacă m'ai onorat cu visita dtale, nu me mulțămesc cu o jumătate de ȋi, rămâi până mâne, și dacă nu vrei să te mai întorci pe aici, îți dau eu un conducător, care te va duce peste munți, pe la „Fântânele“.

Vasvári n'a așteptat să-i ȋică a doua oară; ne-am întors în casă, unde s'au încercat amândoi să se capaciteze. Eu i-am lăsat în pace, privind-i; ambii erau înalți, voinici, blondini, înfocați, vorbitori buni, în vîrstă, unul de 22 celalalt de 24 ani; nu se puteau capacita de loc. Pe urmă ieși Vasvári pe față și ȋise: „Ce a greșit dieta din Cluj*), va îndrepta cea din Pesta, dar „unirea“ Ardealului cu țeara ungurească se va face, dacă nu altcum, prin puterea armelor“.

La auȋul acestor cuvînte Iancu sări de pe scaun drept în sus, ca și când l-ar fi mușcat un șerpe, s'a făcut galbin ca moartea și răcni într'un ton de și eu m'am spăriat de el:

— Să nu ~~iv~~ împingă infernul la acest y pas, căci atunci v'a cîntat cocoșul. Să scii că eu sunt nepotul lui Horia, care a crescut în casa aceasta, unde ne aflăm noi, care a murit ca martir pe roată, iar trupul i-s'a aruncat în toate părțile lumii. Sunt gata a-i urma lui, dar unirea fără condiție n'o. primesc.

— Ei bine, ce vreți să opuneți puterii maghiare, cu care sunt însoțiți toți Românii, Slovaci și Germanii din Ungaria? întrebă Vasvári.

— Brațele noastre, — îi răspunse Iancu — coasele și ferul dela plug, și vai de acela, care ar încerca să supună acești munți, acela va mușca pămîntul“.

Văȋdînd eu că de capacitare nu poate fi vorbă, m'am întrepus și am pus capăt disputei, promițîndu-mi ambii că nu vor mai politiza.

În ȋiua următoare Vasvári a plecat; la despărțire ȋise:

— Să ne revedem în dieta din Pesta, ca deputați.

— Mai de grabă ne vom întîlni în luptă, decât acolo — răspunse Iancu.

— „Atunci da!“ l-a întrerupt Vasvári. Dându-și mâna s'au despărțit.

La această scenă a fost de față și dl Vasilie Moga, protopretor în pensiune, și dl Iosif Nestor, jude r.; ambii în viață.

*) Ignorarca „Memorandulul“ din Blaj. — *Aut.*

Noi împreună am însoțit pe Vasvári până ce a trecut munții. În tot decursul călătoriei a tăcut, era cufundat în cugete. Dacă l-am întrebat de cauza tăcerii, mi-a răspuns, că frumuseța acelor munți gigantici l-a fermecat; mie însă mi s'a părut că alte cugete îl neodichneau, căci odată a întrerupt tăcerea cu cuvintele: „Iancul acesta e un om extraordinar; e om cu sânge rece, talentat, dară când vorbește despre suferințele națiunii sale, e fanatic, îi schinteiază ochii, și poți vedea întrânsii făclia revoluțiunii aprinsă“. Când am ajuns la „Fântânele“ Vasvári a zis: „Ce locuri minunate! aici par'că ești mai aproape de Dumnezeu. Dacă aș fi un Englez bogat, aș lăsa, ca după moarte aici să me înmormânteze“.

Veți întreg episodul descris în „Transilvania“ Nr. 2 a. 1897.

* * *

Într'aceste ura și inimizția între naționalități își ajunsese culmea. Guvernul maghiar disolvă comitetul național și ordonă arestarea membrilor. Laurian și Bălășescu fură arestați prin groful Béldy în Sibiiu în 17 August, iar Bărnuț a sărit prin fereastră și a scăpat cu fuga; s'a refugiat în comuna Racovița, între grăniceri români, unde nu-l puteau urmări.

Barițiu în istoria sa vol. 2 pag. 261 zice: „Românii până în Octombrie n'au vărsat sânge unguresc nici cât îi curge cuiva din nas. Ei n'au maltratat până atunci pe nici un Maghiar. Ei au suferit barbariile din Abrud, omorurile dela St. Craiu, măcelul dela Mihalt și cel dela Luna, întemnițările din tot cuprinsul țerii, numai pentru-că au ținut la drepturile lor omenesci, politice și civile. Românii au suferit toate acele atrocități, dară le-au și ținut minte. Atâtea, câte rele li s'au întâmplat până în 1 Octombrie, ar fi fost prea de ajuns pentru un popor încă pe atâta de blândoc, pentru ca să-l împintene spre răsbunare, ochiu pentru ochiu, dinte pentru dinte“.

În 18 Octombrie comandantele militar din Sibiiu, Baronul Puchner, în numele marelui principe al Ardealului, Ferdinand, provoacă pe Români la arme în contra partidului lui Kossuth; între altele zice: „Voi sunteți tari și numeroși — sculați-ve unul pentru toți, și toți pentru unul.“

Pe partea voastră este sfântul drept, carele sub scutul Dșeului drept nici odată nu va apune.

Terorismul amenință lumea cu nimicire. Să ne lăsăm noi ca să ne sparie?

Ba nu! etc.“

Comitetul național, al cărui membru era și Iancu, *cu scirea Comandei generale*, în 19 Octombrie încă a publicat către poporul român o proclamație, în care se zice: „Frați Români! numai un mijloc este de a apăra dreptul, când îl calcă în picioare cei blăstemați; acest mijloc este puterea.“

Împerăția este în primejdie; toată națiunea română este în primejdie, drepturile tronului sunt călcate; legea noastră cea sfântă e batjocorită de păgâni. La arme dară fraților, la arme!“

Cel ce dorește să fie informat despre cele petrecute în acest teribil război civil, cetească istoria; eu, care am trecut peste acea catastrofă, îmi aduc cu fiori aminte de barbariile comise din ambele părți, și-mi amintesc fără veste cuvintele lui Schiller: „Der schrecklichste der Schrecken ist der Mensch in seinem Wahn.“ *Das Lica von der Glocke*

* * *

Românii fruntași, împreună cu prefectii Iancu, Butean, Dobra, Balint și alții, apoi esilații din România, Racovița (Vițianu), Adrian și Alexandru Goleșcu *) s'au adunat la casa noastră în Abrud, care era întotdeauna centrul de întrunire, spre a se consulta despre soarta națiunii. Tatăl meu a propus, ca Iancu să meargă numai decât la Sibiu și să propună Comandantului general, ca să dea bună pace gloatelor, între cari toți schiopii și schilavii satului, ci să se eșecute conșulul neamului românesc din Câmpul libertății: să se înarmeze una sută de mii ficioiri voinici, cărora pe lângă prefectii și tribunii lor, să li se dea ofițeri și subofițeri din regimentele de graniță românești. Aceștia vor face minuni; iar gloatele vor face mari eșecuri, cari numai nefericire vor provoca, dar piept cu armatele ungurești nu vor putea da.

Ajutor mușcălesc la nici un cas să nu se primească.

Această propunere s'a primit cu mare însuflețire. **)

Iancu s'a dus la Sibiu, de unde întorcându-se a spus, că comandantele general a primit cu mare bucurie propunerea. Se înțelege, era angajată și onoarea lui militară, ca să învingă pe Unguri și fără ajutorul Muscalilor. Și i-ar fi prins bine comanda generală ajutorul acelor una-sută-mii „ficioiri“, căci batalioane întregi din armata regulată n'aveau ficioiri nici cât o companie, iar însuflețirea Ungurilor înmulțea regimentele de honveđi înfricoșat. Dar veđi Doamne! acei 100,000 ficioiri *ar fi fost armată națională română*, și tocma aceasta nu-i convenia Neamului! Știușeră ei bine, că însuflețirea Românilor în 14 zile ar fi adunat ficioiri trebuincioși. Și o șiau din experiență, când ajunși în strimtoare comanda generală trimise pe locotenentul Urs (ađi baronul Urs) să aducă „ficioiri“ pentru armată, de unde va putea.

Voinicul locotenent Urs s'a dus drept *în lagărele românești* la Blaj și Teiuș și s'a întors la Sibiu cu vre-o 1600 ficioiri, toți veniți de voie bună, fără escortă, căci locot. Urs n'avea decât pe un căprar cu sine. *Pe Iancu l-a găsit Urs în lagăr stând la sfat cu căpitani șei*, împrejurul unei mari căldări, în care se pregătia ceaiul pentru dinșii.

Iancu l-a primit foarte bine, îndată a ales pe cei mai voinici din tabăra sa și i-a pus la dispoziția lui Urs.

Iată un frumos exemplu de însuflețire națională și de o ne mai auđită iubire și încredere, ce avea poporul în Iancu, pe care-l numia: „Domnule

*) Goleșcu a stat la casa noastră din toamna anului 1848 până în primăvara anului 1849.

**) Nu cumva și la acest conșul se referese următoarea notiță? Bem in Siebenbürgen. Leipzig 1856: Alle Walachen stimmten gegen die Einberufung der Russen.

general!“ Iar țerancele și copiii de drag ce-l aveau îl numiau: „Crăișorul nostru“.

Intriga și jalușia însă a nimicit acest plan, care ar fi dat resboiului cu totul alt caracter și alt sfârșit, ar fi cruțat țeara de atâtea nenorociri. Ungurii n'ar fi putut supune Ardealul. Ei! dar aceasta ar fi fost prea mare glorie pentru Valachi; prea tare li-ar fi crescut creasta. Vom face noi de noi ce e de făcut, își vor fi ȃis „domnii cei mari.“ Ticălos lucru au făcut; a urmat ceea-ce a prevădut tatăl meu, ca fost oficer, care făcuse campania în contra lui Napoleon cel mare, și ca unicul din munții apuseni, care avea cunoscințe militare: afară de munții apuseni, nicăiri în țeară gloatele nu s'au putut apăra.

Guvernul din Viena cu proverbiala sa politică: „Divide et impera“, își va fi ȃis în cugetul seu: „Las' să se omoare Ungurii cu Românii; când vor fi sleiți ușor voiui puté pune laba pe ei“. S'au înșelat însă amar. Ungurii au aruncat armata împărătească peste hotarele țerei.

Pe Români i-a lăsat „Viena“ în grija sfinților și în „grația“ Ungurilor învingători.

Singur munții apuseni au rămas nesupuși de Unguri.

Ce-au suferit Românii în acest timp, a eternizat Iancu în raportul seu cătră Imperatul și Barițiu în istoria sa.

Între astfel de împrejurări primesce Iancu în 19/IV. scrisoarea lui Dragoș, reprezentant în parlamentul din Ungaria, prin care-l provoacă în numele lui Kossuth la o conferință. Conferința a fost acordată și a decurs așa, precum se află descrisă de Iancu în raportul seu. Urmarea a fost *încheierea unui armistițiu*, garantat în scris și cu graiul viu al nefericitului Dragoș, pe onoarea sa și a guvernului maghiar. Românii, mai ales la stăruința lui Iancu, au primit armistițiu, după-ce Dragoș a prezentat scrisoarea lui Kossuth din 26 Aprilie 1849 (Barițiu Vol. 2 pag. 782), în care pe onoarea guvernului și a națiunii maghiare garantează amnestie tuturor Românilor și favoruri naționale. În 6 Maiu, în timpul când pertractările de împăciuire curgeau în Abrud, se respândesce vestea, că o armată maghiară se apropie din districtul Zărand. Românii interpelează pe Dragoș, că: „adevărat să fie?“ Dragoș răspunde că: „Nu este adevărat“. Românii primesc a doua încunoscințare despre sosirea unei armate maghiare. Dragoș a doua-oră garantează că „nu poate fi adevărat; dar chiar adevărat dacă ar fi, el stă bun că nici unui Român nu i-se va clătina nici un fir de păr în cap“.

Mama mea înțelegând dela o doamnă maghiară, soția spanului cameral Vida, un coleg al tatălui meu, că armata maghiară se află deja pe kotarul Abrudului, trimite în ruptul capului servitoarea, care-l găsește pe Iancu — precum îmi scrie fostul adjutant al Iancului, dl Aiudean, în epistola sa din 24 Martie 1897 — la primarul orașului, Boer, unde era Dragoș, Aiudean și mai mulți Români, și-i ȃice: „Păzesce-te domnule! Ungurii s'apropie de oraș!“ Iancu întorcându-se spre Dragoș i-a ȃis: „Auȃi domnule!

armata maghiară sosese, iar dta ȃci că nu-i adevărată. După aceste Iancu s'a depărtat, s'a dus la cuartirul seu la Simion  luu iu, iar de acolo la C mpeni.

Dragoș, ved nd pe toți Românii tulbura i  i agita i, a plecat și el înainte armatei unguresi împreună cu primarul Boer, cu fratele nevetei acestuia, cu apotecarul Herold și cu Iosif Cri an. Dragoș l-a provocat pe Hatvany, ca să se întoarce  nder t, căci s'a făcut pace; dar Hatvany nu l-a ascultat. Dragoș s'a întors cu vestea, că: „Ungurii într'adevăr vin, dar că nimerui nu i-se va  nt mpla nimic.“

Armata maghiară în frunte cu comandantele Hatvany a sosit spre înserate. Cel dint iu, pe care a pus m na, a fost tatăl meu; 10 husz ri ne păzeau  iua noaptea. A doua  i au ridicat furci pe livadia lui Bidigu , au sp nzurat, au  mpuscat, au jefuit, au spurcat, au dat foc, cu un cuv nt prin terorism au vrut să  nfr ng  pe Români.  n 7 Maiu a trimis Hatvany pe tribunul Andreica cu o provocare în scris la Iancu ca să depună armele. Lui Andreica i-a  is Hatvany: „Măi c ne! (Te kutya!) ai să duci aceasta scrisoare lui Iancu și numai dec t să te întorci cu respunsul!“ Andreica s'a întors împreună cu Iancu în fruntea vitejilor „Mo i“, cari l-au  nv tat pe trufașul cocon Hatvany: *ce însemnează a călca cuv ntul de onoare, a ignora armisti iul și sub masca de împăciuire a jefui  i omori.*

Altcum Andreica, Aiudean  i alții au constatat că, atât oficerii, c t  i solda ii lui Hatvany, Unguri, Secui  i legionari nem i din Viena, s'au luptat cu mult curagiu.

Tot în aceea  i (7 Maiu) a trimis Hatvany prin căpitanul Topler Károly, un raport lui Kossuth, în care-l denun t  pe Dragoș.

Topler mi-a fost amic  i con colar în Cluj, am vorbit în aceea și cu el. Mi-a spus că duce dou  rapoarte lui Kossuth, unul dela Hatvany altul dela Dragoș; dar că nu se mai întoarce la trupa lui Hatvany. Astfel a scăpat de moarte. El a fost în anii 1870 jude la curie. Kossuth și-a trimis răspunsul seu din Dobri in atât lui Dragoș c t și lui Hatvany  n 11 Maiu, prin un alt oficer. Aceasta scrisoare c d  în m nile Românilor. Kossuth raspunde lui Hatvany, că „vederile dtale privitoare la  inuta (elj r s) lui Dragoș le împărtăşesc și eu. Să nu aștepti rezultatul pertractărilor de împăciuire, ci să procedi cu toată energia nerespect nd nici un interes particular,“ (telyes er llyel folytassa m k d s t, semmi mell k  rdekeket figyelemre nem m ltatva).

Iar lui Dragoș  i raspunde: „Eu cu rebelii nu me demit în nici o pertractare de împăciuire, nici în esplicarea amnestiei, (pe care o acordase el deja în 26 Aprilie în condi iunile de împăciuire împărtăşite Românilor prin Dragoș). Cine are trebuin  de „gra ie“ s'o ceară. Guvernul va sci să agr ţieze pe acela care va merita“. (A hol annak helye lesz).

La toate aceste comentariu nu face trebuin . Orb cel ce nu vede cursa, care f  aruncată Românilor sub masca  mp ciuirei,  i  nfri şata nefericire, ce ar fi ajuns pe toți Românii din munții apuseni, dacă punea

Hatvany mâna și pe Iancu, abstrăgând dela umilirea generală, ce ar fi ajuns pe întreg neamul românesc.

Aceste le-am ținut eu în „Memoriile“ mele pentru a dovedi, că nu Iancu, ci Ungurii poartă vina pentru catastrofa Abrudului.

În urma aceasta redacțiunea ziarului „Pesti Napló“ prin un trimis al seu, în fața locului a constatat în Nr. 238 anul 1881 că: „Nu Iancu, ci Hatvany e cauza catastrofei“. Ați nu mai avem trebuință să dovedim noi; ne spune marele Lexicon maghiar „Pallas“ toate blăstămățiile făcute de armata lui Hatvany, întocma precum le-am spus și eu.

Cum au ridicat Ungurii pe prefectul Dobra dela casa noastră, cum l-au omorît, am descris eu în „Memoriile“ mele.

Cum am scăpat noi de moarte, cum ne-au jefuit, asemenea am însemnat. Primarul Boeriu încă a fost arestat, dar doamnele maghiare s'au îmbrăcat în doliu și au mers la Hatvany să ceară pardon. Astfel Boeriu a fost eliberat. Pentru tatăl meu nici o doamnă de maghiar *nu s'a îmbrăcat în doliu și n'a cerut pardon.*

Cu toate aceste, în 9 Maiu, când au sdrobot și nimicit Românii armata maghiară, mai multe sute femei și copii maghiari la casa noastră și-au căutat și au și aflat scut. Noi i-am dus în biserica gr. cat., unde tatăl meu era prim episcop; acolo i-am dat în grija lui Iancu, care i-a ocrotit, altcum nici altarul, nici casa lui Ddeu nu i-ar fi mântuit de lancea „Moților“. O constată altcum aceasta Ungurii din Abrud în „Pesti Napló“, Nr. 238 anul 1881, că pe ungurii abruđeni Șuluțescii i-au scăpat de moarte: tatăl meu, apoi Simion Șuluțiu și popa Amos Tobias, a cărui soție era sora lui Simion Șuluțiu.

Pe Dragoș l-au omorît Românii, adecă l-au tăiat în lănci, pentru-că el garantase de repește-ori că: „Armată maghiară nu va veni în munți.“ Iar când s'a dovedit că totuși vine, atunci din nou a garantat că: „Nici unui Român nu i-se va întâmpla nimic.“ În faptă însă Ungurii au săvârșit cele mai mari barbarii.

Când a văduț Iancu pe Dragoș mort, s'a supărat și a ținut poporului: „V'ați luptat cu honvedii așa brav, încât îmi vine să ve sărut pe toți; dar că ați omorît pe Dragoș, mi-ați amărit sufletul“.

Cum s'a putut întâmpla ca o armată de 3000 oameni, cu tunuri și cavalerie să petrundă o distanță așa mare, fără a fi observată?

Astfel se întrebă toți, dar nime n'a respuns. Lucrul se esplică de sine: Iancu într'atâta s'a încreduț în *cuvântul de onoare*, încât a desființat lagărul, care păzea la graniță. Glotașii, cari cine scie de când nu-și veduseră caminul, au grăbit acasă, cântând:

„Voi Unguri și voi Secui,
Puneți-ve arma 'n cui;
Căci nu-i pâne, nice grâu,
Numai sânge până 'n brâu“.

Și tocmă aici zace infamia: Hatvany avisat prin spionii Ungurilor din Abrud, Fülöp și Geringer, precum o mărturisese aceasta Rákossy în

„Közérdek“ Nr. 40 și urm. a 1891, (veđi „Gazeta Transilvaniei“ Nr. 92 anul 1892), ignorând armistițiul a crezut că va pute pune mâna și pe Iancu, îi va stînge viața și va pune capet rezistenței Românilor. Ceea-ce s'ar fi și întemplat, dacă mama mea nu-l avisa pe Iancu.

În 16 Maiu a întrat Hatvany a doua-oară *cu o nouă trupă* în Abrud, spre a repara rușinea. De astădată s'a purtat și mai barbar. Chiar și pe cerșitorii români lăsa să-i împucee înaintea bisericii gr. cat., de unde curgea sângele pe stradă.

Acum a pățit'o Hatvany și mai reu. Ca să înșele pe Ț Români n'a fugit, ca prima dată, înderet cătră Zărand, ci cătră Zlagna.

Românii, observând aceasta apucătură, s'au luat după el în pași de fugă. La dealul Cerbului l-au ajuns. Când s'au vëđut ambele armate față în față, pe un moment s'a făcut o tăcere mormentală. Tăcere, ce premerge furtunei. Deodată resună strigătul Tribunilor, precum resună viforul în munți: „Dați năvală!“ Căpitanii repetară acest strigăt, precum repetă stâncile trăznetul isbit de ele. Iar poporul a erupt într'un „hurra!“, precum erumpe uraganul, prevestind judecata Țilei de apoi, și a năvălit asupra tunurilor și asupra armatei maghiare, precum năvălesc, după o rupere de nori, valurile furibunde ale rîului turbat. Atunci a comandat și Hatvany. Ce credeți că a comandat el? Rákossy, care ca honvéd a fost de față, Țice în „Közérdek“ Nr. 40 anul 1891, că Hatvany a Țis: „Oficieri și huszări să ne mântuim viața!“ și-a aruncat sabia și a fugit. În puține momente, ne spune Rákossy, pământul a fost acoperit cu cadavre, cu arme, cu chivere, cu mantale, cu straițe și alte recuisite. Românii cuceriră tunurile. Rușinea pentru Hatvany a fost perfectă. Și când ar fi numai atâta; dar Rákossy ne spune că: Dacă vre-un cetățean maghiar din Abrud a cutezat să fugă alătura cu Hatvany, acesta a strigat husarilor: „pușcați-l!“ Veđi aceasta e barbarie. Apoi vë mai mirați, că poporul român, care opt luni de Țile părăsindu-și nevestele și copii, în vai și amar, au luptat flămânȚi, desculți, cu pușci de iepuri „cu cremine“, majoritatea cu lănci, cu pari, cu tunuri de lemn și cu bolovani, în contra artileriei, cavaleriei și a armatei regulate, vëđându-se trădați într'un mod atât de infam, s'au resbunat și au omorît pe Unguri, când Hatvany însuși prin husarii sei îi omora, ca să poată fugi mai bine.

Iată un splendid exemplu despre bravura „Moșilor“. Sey Rudolf, fiul apotecarului din Székes-Fehérvár, fost sergent major la artileria lui Hatvany, ajuns prisionier în Alba-Iulia, a istorisit în auȚul mai multora în apoteca lui Kronberg, că „Moșii s'au aruncat ca nisce lei turbați cu mânilor goale asupra tunurilor, apărate cu bărbăție și desperare de legionarii vienezi, cu capul de moarte pe pălărie; au prins cu mânilor și cu dinții spițele dela roatele tunurilor, astfel le-au ținut în loc, până ce au sosit alȚi „Moșii“, cari s'au aruncat în frânele cailor. Destul i-au pisat honveđii cu armele peste cap, dar ei nici morȚi nu se lăsau cu mânilor de tunuri“.

Hatvany cu 400 honveđi, din 3000 ce avea, a scăpat, dar în satul „După-piatră“ a fost atacat de locuitori și bătut, aici au cădut peste 300 inși. Cei mai mulți au fost omoriți de femei, cari aruncau bolovani de pe dealuri pe ei. Fapt e, că Hatvany a ajuns în Brad numai cu 80 honveđi.

După sugrumarea revoluțiunii Hatvany a emigrat în America. În anul 1850 s'a întors în Ungaria trimis de Kossuth într'o misiune revoluționară. Guvernul a pus mâna pe el în Nograd; se ȳice că ar fi fost supus la mari torturi, ca să mărturisească, el însă ca să nu fie silit a mărturisi, s'a sinucis prin foame.

Mărturisesc, că eu atâta curagiu și atâta putere morală despre Hatvany n'ași fi presupus. Eu vorbisem cu el în 7 Maiu, atunci când am mers fără scirea părinților, noi trei frați, să-l rugăm: „să ne spândure, să ne împușce, să ne belească, sau să facă ce va vrea cu noi; dar tatălui nostru să-i dea bună pace.“

* * *

Iancul, în raportul seu trimis Imperatului, continuă astfel: „După-ce planul de operațiune, mascat prin negociațiunile de mai nainte, nu reușise de loc, guvernul decise, ca același plan să fie realizat acuma numai prin puterea armelor. Spre acest scop fuseră trimiși Baronul Kemény Farkas și Forro cu o trupă de 7000 infanterie, un escadron de cavalerie, 19 tunuri și 4 baterii de rachete asupra centrului munților (Abrud); tot odată însă au fost întărite considerabil și trupele de insurgenți, cari operau în contra liniilor noastre de cordon mai depărtate, întru atâta, încât armata întregă maghiară, care opera asupra strimtorilor celor mai îndepărtate în combinațiune cu Kemény, făcea ca la 15 mii ostași*).

Pe drumul ce duce dela Cluj la Oradea-mare operațiunile erau conduse de cătră așa numitul Kossuth cel mic, anume Vasvári; din partea de cătră Turda erau Egloffstein și Pápai; de cătră Teiuș maiorul Juhász, un Român renegat, de cătră Zlagna maiorul Kovács, și mai departe de cătră Mureș în jos alții.“

Lupta lui Iancu cu Baronul Kemény Farkas ținù din 9 până în 16 Iunie. În aceasta ȳi Ungurii s'au retras din Abrud cătră Alba-Iulia. Rapoartele unguresci ȳic, că pe Unguri i-a învins foamea nu „Moții“, iar rapoartele românesci spun, că armata maghiară a fost bătută, și că avuse 500 morți; iar cei răniți s'au transportat pe 60 de carë în deosebite spitale din țeară. Dar chiar foamea să-i fi silit a se refugia, victoria e pe partea Iancului, care le-a tăiat toată comunicația și a împedecat proviantarea Ungurilor.

Altcum iată ce mărturisire face Gabányi în „Honvéd“ Nr. 154 din 26 Iunie anul 1849: „Legyen szabad barátom megmondanom néked, mi-

*) Cât de conscientios a fost Iancu, se dovedesc prin raportul unui oficier din armata lui Kemény, publicat în „Honvéd“ din 26 Iunie 1849 Nr. 154, în care se ȳice că: „Aproape jumătate din armata ardeleană se află în acțiune în contra munților“.

kép ez oly táborozás, mely a világ bármely első hadvezérének is becsületére vált volna. (Să-mi fie permis a-ți spune ție amice, că aceasta campanie ar pute servi spre onoare ori cărui renumit general din lume).

Mai la vale: „A moczok nem gyávák, sok jeles tiszt állitasa szerint, kik Erdély valamennyi táborozásaiban részt vettek, a moczok jobban állják a tüzet, mint Puchner katonái állották“. — (Moții nu sunt lași, mulți oficeri renumiți, cari au luat parte la toate bătăliile din Ardeal, spun că Moții sunt mult mai bravi, decât soldații lui Puchner)*).

Fapt e, că Baronul Kemény Farkas când a îndreptat cel din urmă atac în contra „Moților“ un glonț dintr'un tun de lemn i-a rupt frânele calului, ce le avea în mână; iar el a ȕis: „Dracul să se mai bată cu popii valachi“, apoi s'a retras din munți. Astfel mărturisesc și lexiconul „Pallas“ despre Baronul Kemény Farkas, că: „Ne mai putându-se susținé, s'a retras“. Pataky în opul seu „Bem in Siebenbürgen“ la pag. 84 spune, că într'un singur atac au căduț 120 de honveđi. Iar atacuri au fost foarte multe. Dacă Români ar fi fost provéduți cu arme și munițiune, așa precum au fost Ungurii, ȕeu nu sciu câți oameni și câte tunuri și-ar fi putut Kemény scăpa.

* * *

Véduřăm dialogul purtat de Vasvári și Iancu în luna lui Iunie 1848 în casa lui Iancu în Vidra. Acești celebri tineri își dádușeră cuvântul că „o să se întâlnească în luptă“. Vasvári a organizat o armată numindu-o „Boeskey csapat“, și frământat de dorul și de ambițiunea să săvîřască el, ceea ce încă nimerii nu i-a succes: a învinge pe Iancu, a pornit deci cu 3000 de oameni și 5 tunuri, ca să cucerească munții.

În 6 Iulie 1849 s'a dat lupta la „Fântânele“ între armata lui Vasvári și glotașii români, comandați de tribunul Corcheș, care avea 123 vânători și 317 lănceri, apoi femeile din Mărișel comandate de Palagia Roșu, toate călare.

Lupta a fost înfricoșată: au luptat piept la piept. Vasvári a luptat în fruntea legiunii sale ca un leu, îndemnându-o la atac. În urmă a căduț mort de pe cal, lovit de lancea lui Todor Gavrilă. Astfel i-s'a împlinit visiunea de a fi înmormântat la „Fântânele“.

Întreaga legiune a lui Vasvári a fost nimicită; cei mai mulți oficeri și 850 fieciori morți; arme, tunuri, cai, 100 de boi ș. a. t. au căduț în mâniile „Moților“.

De pe inelul cu inscripția „15 Martie 1848“, am recunoscut eu, că viteazul comandant maghiar a fost acel Vasvári, care cercetase pe Iancu anul trecut.

*) Sub numirea „Moții“ Ungurii înțeleg pe toți țerani din munții apuseni; „Moți“ însă sunt numai locuitorii din satele Vidra de jos, Vidra de sus, Năagra, Albac, Scărișoara, Ponecel și Săcătura, unde bărbații poartă pėrul împletit chieă, și legat în virful capului „moț“. (Veđi dicțion. limbei rom.).

Când i-am spus lui Iancu, el îmi dîse cu durere: „Aș fi dat 10 ani din viața mea, să-l fi putut mîntui. Pagubă de el ce tîner talentat a fost“. La locul catastrofei i-s'a ridicat lui Vasvári un monument cu epitafiu: Paulus Vasvári Fehér natus in Tisza-Büd 1826, obiit 1849... pro patria in lupta libertatis. Fratri pia soror posuit“.

Monumentul lui Vasvári, ridicat în mijlocul românimei, stă neatacat, un singur Român nu dîce, că el ar fi fost „căpitan de bandiți“. *„Hanc veniam damus petimusque semper vicissim“*.

Când ministrul de interne a oprit colecta pentru monumentul lui Iancu, eu am publicat în „Gazeta Transilvaniei“ Nr. 167—8 a. 1895, un articol, care încă e o dovadă despre nestrămütata suvenir, ce o păstrez eu amicului meu din tinerețe. Va servi odată și ca material la istoria evenimentelor contimporane. Mai ales că atestatul meu, subșternut ministrului în calea recursului, a contribuit în mod esențial la ridicarea secuestrului, prin care se ordonase confiscarea banilor adunați pentru monument.

Aici e locul să observ, că Iancu a fost cel mai generos inamic, el nu numai tracta cu omenie pe toți prizonierii, dar îi și dăruia cu bani. Era un prim-locotenent dela artileria maghiară, prizonier în Cămpeni, despre care eu am scris în „Memoriul“ meu, acestuia în fiesce-care îi dăruia 5 fl.

* * *

Barițiu, în vol. 2. p. 544, dîce următoarele: „Până în ziua de azi mai întrebă mulți Români și neromâni din generațiunea nouă: cum s'au putut ține și apăra Români cu atîta succes, dacă n'au avut arme, nici au fost disciplinați? Lipsă foarte mare simțiau Români de tunuri. Înainte de a le aduce Hatvany de doue ori puscii, munițiune și patru tunuri, Români în lipsă de turnătoare pentru tunuri de metal, precum o avuseră Secuii, veniră la idea, ca să-și sfredelească tunuri din groși de brad mai elastic. Adevărat, că din câte un buciom ca acela puteau să tragă cel mult de 9—10 ori și lemnul crepa; dar din vre-o 10 tunuri de brad tot trăgeau de vre-o sută de ori, și efectul moral, încurajarea la ai tîi, spaima la adversari se producea în grad de necredut. După aceea Români făcuseră și tunuri de fier. Încât pentru disciplină, aceea încă veni cu mărimea periculelor și cu instinctul conservării“.

Armele luate dela honveđi Români de loc nu le-au putut folosi, pentru-că erau de alt sistem, cu capsule mari, sistem nou întrodus atunci la honveđi; capsule de cari Români n'aveau nici puteau să-și procure, pentru-că nu se aflau de vîndare. Români aveau puscii cu „cremenc“, și foarte puțini aveau cu percusiune. Tunurile nici n'au încercat a le folosi. Nu era nici munițiune, mai ales gloanțe potrivite, nici cine să le manueze. În cele mai multe casuri au învins Români cu năvala. N'aveau adese decăt praf, cu care spărgeau băieșii (minierii) stîncile, iar acesta în pușcă nu se aprindea, pentru-că nu ieșia pe țîța puscii (piston).

Invențiunea tunurilor de lemn era pe aci să-l coste capul pe tatăl meu. Cel dintăiu cuvînt, ce i l'a adresat Hatvany tatălui meu, atunci

când l-a arestat, a fost: „Ah! D-ta esci acela, care a inventat tunurile de lemn și semnalul de a avisa pe Valachi despre apropierea Maghiarilor? Îți voiu răsplăti invențiunea cu un patent potrivit“. (A înțeles furcile). (Semnalul era: Lagărul românesc pe unde s'apropiau trupele maghiare, trebuia să aprindă foc la locul cel mai înalt; comuna vecină la moment făcea asemenea; toate celelalte îi urmau. Astfel în vre-o câte-va oare locuitorii din munți erau avertați și alarmați. Un escelent telefon). Tatăl meu i-a răspuns: „Da, eu sunt acela. De astădată însă nu s'au alarmat munții, nici s'au folosit tunurile, pentru-că noi am încheiat pace cu Dragoș, ca reprezentant al guvernului maghiar, care pe onoarea națiunii maghiare ne-a garantat armistițiu, amnestie și deplină libertate“. — „Decamdată — țise Hatvany — vei fi arestat în casa proprie. Dacă vei încerca să fugi, vei fi împușcat“.

Fratele meu Dionisie, consilier de tribunal reg. în pensiuine, avea s'o pățască tot astfel, pentru-că el după terminarea cursului juridic intrase în regimentul Carol Ferdinand Nr. 51 staționat în Italia, în calitate de *Cadet ex propriis*. După un an s'a întors acasă, apoi a organizat — în calitate de căpitan și comandant — garda națională din Abrud și Abruđel, după metođul și după regulile armatei regulate. Despre aceasta gardă țice Iancu în raportul seu, că i-a făcut mari servicii.

Tatăl meu a fost denunțat de Ungurii din Abrud; dovadă e „Közérdek“ Nr. 40 și urm. a. 1891, în care Rákosy din Abrud țice între altele: „Șuluțiu era pe timpul revoluției unul dintre cei mai cu influință; mânilor lui lucrau pe tot locul, numai nu pe față“.

Credeau coconășii dela „Közérdek“, că eu me voiu spăria și voiu nega faptele tatălui meu. Eu însă le-am răspuns în „Gaz. Transilvaniei“ Nr. 100 a. 1892 între altele: „Una n'ar trebui s'o uite Maghiarii, că dacă ei privesc cu mândrie la fortăreața Komárom — apărată de renumitul general Klapka, — pe care Austriacii, pe lângă tot ajutorul muscălesc, n'au putut-o cuceri, apoi și Românii privesc cu mândrie la munții apuseni, supuși comandei lui Iancu. Maghiarii au cucerit Ungaria și Transilvania, au aruncat armata austriacă peste graniță, dar munții apuseni nu i-au putut cuceri, deși Românii se luptau numai cu puscii de iepuri, cu tunuri de lemn, cu lănci și cu bolovani, flămânđi și desculți. La aceasta glorie și tatăl meu își are partea sa bunicică. Și are să se scie preste toți timpii seculari, că cele dintăiu tunuri de lemn — tunuri legendare, — cari au resunat în anul 1848 în munții apuseni, întru vestirea sfințeniei jurământului depus în Câmpul libertății, întru apărarea neamului românesc, au fost făcute din ordinul și după îndrumarea tribunului ad honores, Ioan Sterca Șuluțiu, tatăl meu“.

Iată și două documente, câte au putut scăpa de perire, cari s'au găsit în casa lui Alexandru Iancu, mort în 2 Octobree 1855 (tata lui Avram Iancu), aceste documente se află la Asociațiune.

Domnului *Nicolae Corcheș*, tribun
din oficiu în

Câmpeni

„Sciind că domnul Iancu nu-i în Câmpeni, am venit a-ți face cunoscut, că la Bucium sunt patru tunuri în lucrare, câte de un stângin de lungi și se fac din fier vërsat cupțușit cu lemn. Dudele (țevile) cele vërsate le-am căpătat din Bucium dela mașina lui Schlafkovits; de 6 țoli largi și de un țol groase. Meșter avem bun*), și de cumva ne-am putë folosi, atâta fier vërsat, pe aceea seamă, și mai largi avem, cât și 30 de tunuri am putë face. Pe Marți vor fi gata vre-o douë. Ai grijă și ține praful cel de tunuri, (tata-l primise din Alba-Iulia și-l trimise lui Iancu) ține și pe seama noastră, precum și din gloanțele cele mari, ca dela 6—8 funți și carteciuri.

„Însciințează și pe dl Iancu despre acest lucru.

Abrud, 2 Ianuarie 1849.

Ioan Șuluțiu m. p.,
tribun.

Domnului prefect *Avram Iancu*

în

Câmpeni

„Trimit eei 406 funți de plumb; praful încă nu l-am căpătat. Golescu aseară veni dela Zlagna, spune că armata lui Bem a pornit cătră Blaj, cu ce scop nu se scie, de obște se vorbesce, că vrea să atace Sibiiul din nou; destul că pe unde merg tot pustiesc, și bărbații, cari sunt harnici, îi duc cu sine. Ce va fi de noi, Dumneșeu scie; destul de rău stăm; me mir și de comitetul național, de ce nu scrie. Ar fi bine să trimiți expres la Sibiiu, să vedem cum stau lucrurile. Se vorbesce, că Laurian a scris dela Olmüț comitetului, me mir cum nu se împărtășesce prefectilor — fi bun trimite încă astăzi expres la Sibiiu; apoi te rog trimite-l pe la mine. Serie și la Dobra, ca să fii sigur pentru bucate, și dă-le drum slobod. Numai decăt serie pentru bucate, ca nu cumva întorcându-se barbarii pe acolo, să le pustiască“.

Abrud, 2 Februarie, 1849.

Ioan Șuluțiu m. p.,
tribun.

„Gaz. Trans.“ Nr. 124 a. 1891.

* * *

Iancu n'a fost numai un căpitan brav, ci el a fost și omul ordinei; în mijlocul luptelor sângeroase nu și-a uitat nici de siguranța personală și a averii locuitorilor din prefectura dînsului.

*) Meșter bun de tunuri avea tatăl meu și în Cărpeneș.

Prin proclamația dînsului din 4 Martie 1849*) dădu munților apuseni o nouă organizare civilă, instituind în fruntea tuturor comunelor un magistrat cu reședința în Câmpeni.

Ca president al acestui magistrat (curte de apel) a numit pe Iosif Sterca Șuluțiu, un văr al meu, fiul spanului cameral din Ofenbaia, care însuși era funcționar cameral în Câmpeni; un bărbat tîner bine instruit, cu un rar caracter și foarte popular. Mort deja prin anii 1850 ca administrator. Acestuia i-a încredințat Iancu organizarea județelor (scaunelor) sătesci.

În scurt timp prefectura lui Iancu a devenit un model.

La începutul lunii lui Decembre 1849 mersese Iancu la Hălmagiu la tîrg. Îndată ce poporul a prins veste despre prezența „Iancului“, se imbulzea ca să-l poată vedé și saluta. Deodată vine o patrulă de soldați și-l arestează pe Iancu. Poporul smulge pari din garduri, năvăleşce asupra soldaților, unde Iancu era deținut și pretinde eliberarea lui. Atunci căpitanul roagă pe Iancu ca: „să liniștească poporul, căci arestarea dînsului s'a făcut *din greșală*“.

Iancu linișți poporul, apoi încăleacă și merse acasă.

Marele Lexicon maghiar, Pallas, întemeiat pe opinia diarelor maghiare, ne spune că: „guvernul austriac, după ce a înșelat pe Români cu promisiuni, pe cari nu le-a împlinit, se temea că Iancu se va răsbuna, de aceea-l spiona și de aceea l-a și arestat“.

Fapt e, că o mai mare mișelie și ingrătitudine guvern n'a făcut, de cum a fost arestarea lui Iancu.

* * *

Revoluția maghiară a fost înecată în sânge. Maghiarii au depus armele în mânilor Rușilor. S'a inaugurat un sistem absurd, cu un guvern pe cât de brutal, pe atât de ignorant, care, răzimat pe opt-sute de mii baionete, s'a apucat, să germanizeze.

Îndată după suirea pe tron, Împăratul Francisc Iosif I, la propunerea ministrului contele Stadion, a convocat cu datul din 2 Decembre 1848 o „anchetă“ dintre popoarele, cari au rămas credincioase tronului, pentru de a asculta durerile și dorințele lor. Din Ardeal a chiebat ministrul în luna lui Februarie 1849 pe Șaguna, pe protopopol Popasu și pe Stoica, consilier la comptabilitate. Vêdêndu-se aceștia prea slabi față cu o misiune de o așa mare gravitate, au stăruit să se mai chieме și alți bărbați din Ardeal. A chiebat deci Șaguna cu învoirea ministrului pe Laurian, pe Pop de Macedonfy**) pe Csűpe Lászlo de Drăgavilma și pe secretarul seu pe Iacob Bologa.

Aceștia, constituindu-se împreună cu Românii din Ungaria și Bucovina într'o „anchetă“, au prezentat Imperatului în 27 Februarie un

*) Veđi proclamația în cartea lui Teofil Frâncu și Candrea, „Moții“ pag. 299.

**) Macedonfy și Csűpe au fost funcționari în Viena.

„Memorand;“ iar în 5 Martie presentă Șaguna un „Memorand“, subscris numai de el, prim-ministrului Felix Schwarzenberg.

Răspunsul la aceste „Memorande“ e rescriptul împărătesc din 18 Iulie 1849, prin care *Românii s'au îndrumat la constituția publicată în 4 Martie 1849, care era însă aprobată de Impăratul deja în 10 Februarie 1849.*

În urma acestui refus „ancheta“ a subșternut în 30 Iulie 1849 o nouă petițiune, în care arată, că Românii prin acea *constituțiune octroată* sunt cu totul ignorați, apoi cer îndreptare. Vădându-se desconsiderați au chiebat pe Avram Iancu ca el cu autoritatea dînsului să-și cerce norocul. Iancu a și fost primit în audiență la Impăratul. Mai târziu împreună cu membrii din „anchetă“ a fost primit de ministrul „more consveto“ *cu un zimbet pe buze*, apoi i-a dimis cu cunoscuta frasă diplomatică: „Bene sperare jubet Sua Majestas“.

La vre-o câteva zile Iancu a fost citat la poliție, să i-se inmanueze o decorație. Iancu însă a refuzat decorația dîcînd, că „dînsul s'a luptat pentru tron și națiune. Guvernul să mijlocească acordarea drepturilor promise neamului românesc; atunci va primi decorațiunea, altcum nu“.

Atunci Iancu a fost provocat de poliție, ca în 24 de oare să părăsească Viena, la din contră va fi dat afară cu forța.

Sърmanul Iancu îmi dîse după reîntoarcere: „Numai acuma vîd eu bunavoința Vienei și că ce mare nefericire a fost refuzul cererii noastre de a înarma una-sută-mii ficiori, care ar fi făcut de prisos chieamarea Muscalilor în țeară. Ei, dar atunci trebuia să-și îplinească angajamentul! Acuma nu ne mai creastă Neamțul“.

Am amintit acest episod din viața lui Iancu, ca să se vadă: ce mare pond punea toată românimea pe numele dînsului — una la mînă; iar alta la mînă, pentru ca pățeniile lui Iancu să ne fie o busolă în labirintul evenimentelor ce au urmat.

Anul 1852 a fost cel mai fatal an în viața lui Iancu. În acest an venise tinêrul Impărat în Ardeal, ca să cunoască în persoană această țeară și popoarele ei, despre care nemuritorul Impărat Iosif al II-lea, care călătorise în anul 1783 în Ardeal, întors acasă întreat de mama sa de geniala Împărăteasă Maria Teresia: „Spune-mi ce ai vădut în Ardeal?“ a răspuns: „Am vădut o nobilime maghiară arogantă și tirană; un popor săsesc egoist; și un popor valach asuprit și degradat la soarte de animal“.

Iată un splendid exemplu, ce confirmă simțul nobil al Impăratului. După rescoala lui Horia 1784 cancelaria curții împărătesci propuse înființarea de școli în munții apuseni: „pentru de a puté cresce din acei oameni, cari seamănă cu fiarele răpitoare, cetățeni de stat“.

Resoluția Impăratului Iosif al II-lea, *scrisă cu mîna proprie*, sună astfel: „Școalele de sigur sunt trebuincioase, dar starea risipită a caselor prin munți, îngreunează și împedecă rezultatul. Spre cultivarea acelor

„fiare răpitoare“ doară ar fi tocma așa folositor, dacă *stăpânii Valachilor* ar umbla pentru un timp oare-care înșiși la școală, unde *și-ar pute câștiga principii mai bune*“. (Szilágyi Ferencz, A Hora világ Erdélyben. pag. 19).

Planul de călătorie al tinărului Impărat Francisc Iosif I, în vara anului 1852, era statorit de guvernatorul Schwarzenberg, care a așteptat pe domnitor la marginea Ardealului în satul Cașovița. În 17 Iulie Iancu merge însuși la Cașovița și după multă stăruință îi succede, ca să înduplece pe Schwarzenberg să facă propunere Impăratului, să-și schimbe marșruta și să treacă munții pe la „Găina“, să vadă țeara „Moșilor“.

Impăratul primesce propunerea; urcă munții, prânzesce la „Găina“, trece prin Vidra, pe dinaintea casei lui Iancu, în acea noapte doarme în Câmpeni, dar Iancu nu se înfățișează înaintea Impăratului.

Lumea întreagă întreabă și va întreba în veci:

Ce-a fost cauza? — dar răspuns nu va primi, pentru-că Iancu l-a dus cu sine în mormânt.

Toate scrierile maghiare spun, că Iancu vedându-se înșelat și desconsiderat pe sine și pe poporul român în speranțele și promisiunile avute, de aceea n'a vrut să se înfățișeze.

Cei mai mulți Români, după cari s'a luat chiar și mitropolitul Șuluțiu, cel mai mare și sincer binevoitor al lui Iancu, spun, că mintea Iancului ar fi fost alterată prin marea bucurie, vedând că Impăratul a primit propunerea lui de-ași schimba planul de călătorie și de a cerceta țeara „Moșilor“. Mitropolitul Șuluțiu a scris despre Iancu așa precum i-au istorisit unii și alții dintre prefecți și tribuni; unele informațiuni dintre acele însă au fost neesacte. Eu nu pot împărtăși acea părere deși ar fi în favorul amicului meu Iancu, că el ar fi fost atunci smintit la minte. Și n'o pot împărtăși pentru că nu poate fi motivată, de cumva n'am primi de adevărată vorba, ce se dice că ar fi ținut mama lui Iancu, după reîntoarcerea lui din Cașovița: „Sufletul meu, lumina mea! a fost otrăvit cu ciuciuleți“ (bureți).

Și n'o pot primi pentru-că iată ce i-se scrie „Gazetei Transilvaniei“ (Nr. 63 a. 1852) din Câmpeni: „Iancu dispărură pe neașteptate dintre ceilalți soți ai sei și ce este mai neplăcut, că *mulți nu vreau a crede*, că cauza dispărerii și a retragerii lui n'a fost alta decât o iute schimbare a sănătății, încât să nu fie în stare a mai ieși între ceilalți“.

Înainte de sosirea Impăratului (21 Iulie) a fost perfect sănătos, do-vadă epistolele lui scrise în 18 și 19 Iulie protopresbiterului gr. cat. din Zlagna, Mihali. („Gazeta Transilvaniei“ Nr. 63 a. 1852).

Dovadă sânt toate pregătirile, ce le-a făcut însuși Iancu pentru întimpinarea cât mai strălucită a Impăratului. Dar în timpul cât Impăratul a stat în munți iată ce s'a petrecut:

„Iancu înaintea Impăratului“. Sub acest titlu a apărut în „Neue Freie Presse“ anul 1888 o notiță despre călătoria Impăratului în Munții Apuseni și despre cauza neînfațșării Iancului înaintea Impăratului.

S'a scris de repețite-ori în toate ziarele naționale despre acest episod dureros și de foarte mare importanță; și bine s'a făcut.

Eu încă, ca judecător pățit, m'am grăbit ca nu cumva comandantul gendarmilor, la care se povoacă „Neue Freie Presse“, să moară înainte de a fi ascultat, m'am adresat numai decât către reverendisimul domn protopop din Deva Papiu cu rugarea, ca d-sa să-l întrebe pe acel comandant și să-mi trimită răspunsul dînsului.

Iată răspunsul zelosului domn protopop:

Deva, 28 Decembrie 1888.

Spectabile domnule Jude!

„La amabila și prețuita D-Tale epistolă dto 23 l. c., numai decât după sosirea mea acasă din o excursiune în tract, mă grăbesc a-ți răspunde cele-ce am aflat dela respectivul Löwenhardt referitor la incidentul neprimirii în audiență a fericitului martir al națiunii, regretatului Iancu.

„Acest comandant al posturilor de gendarmi, puse sub comanda lui cu ocasiunea epocalei veniri a Monarchului în Munții-Apuseni, mi-a descoperit următoarele:

„Eram avertizat, că Maiestatea Sa vine dela Deva preste Brad în munți, precând deodată am primit avis dela comanda de gendarmi, că Maiestatea Sa va veni dela Deva preste Baia-de-Criș, Hălmagiu, preste muntele Găina în munți, și să mă pun în atingere cu comisarul din munți (mi-am uitat numele acestuia*) și cu Mânzat, de a repara drumurile și a face tot posibilul pentru susținerea ordinei. M'am dus la numiții domni și li-am aretat depeșa și ne-am pus pe lucru cât ni-a fost cu putință; în aceste 3 zile am convenit cu Iancu, cu care aveam cunoscință personală, i-am descoperit sosirea așteptată în munți a Monarchului și marșruta, mi-a răspuns laconic „sciu“, într'aceea noi ne căutam de lucru cu numiții domni.

„Înspre ziua precând era să sosească ne-am dus prin mulțimea poporului venit din toate părțile în veștminte serbătorești la Iancu, care nu era acasă, dar mai târziu a venit.

„Iar în dimineața următoare am plecat spre munte în sus; Iancu n'a venit cu noi. Sosind în vârful muntelui, a sosit Monarchul cu suita. Sa și la un loc frumos au descălecat și au luat un prânz frugal; după aceea s'au suit toți pe caii oferți de noi, Monarchul înainte și eu cu gendarmii, împărțiți la dreapta și la stânga Monarchului, alătura, făcând cale prin mulțimea poporului, am trecut prin Vidra pe dinaintea casei lui Iancu, unde erau adunați preoți în ornat bisericesc. În învălmășeala cea mare și în iuțeala noastră nu am observat, dacă Monarchul a privit spre casa Iancului ori nu; ci atent la comanda Monarchului, care ne striga

*) Obengruber se numia.

„*vorwärts Gensdarmen*“, ne-am dus până în Câmpeni, unde am sosit pe „înserat și unde orașul era iluminat, și prin mulțimea poporului am străbătut la cuartirul pregătit pentru Monarchul. Aici îl așteptau servitori de ai Curții și gendarmi de Curte la casa văduvei Kalcher, și Monarchul, „întrând în odaie, a luat un păhar de apă și s'a culcat, rămânând la ușa „casei doi gendarmi de Curte, iar noi prin curte țineam ordine.

„Suita Maiestății Sale, în *sunetul muzicii militare*, care sosise spre „întimpinare în Câmpeni, își petrecea la o masă din grădină în apropierea „caselor, negehată de a conturba odichna suveranului lor. Eu am primit „ordin, ca ori-cine ar veni, chiar principele guvernator de Schwarzenberg, „să nu permit a intra la Monarchul, că voesce să se odichnească fiind „obosit. Pecând se petreceau aceste în curte, unde porțile erau închise și păzite de gendarmi, Iancu a venit cu câțiva inși, de cari nu-mi „mai aduc aminte, și apropiindu-se de intrare, i-am eșit înainte și mi-a „șis, că el vrea să între la Monarchul; eu i-am spus că am ordin să nu „las pe nimenea, el îmi șicea, că trebuie să între, că are ordin, eu nu „puteam să-i conced având contraordin, și în vâlmășeala aceasta, nu „sciu, a văduț și audit ori a fost înștiințat de gendarmii mei, generalul „adj. contele Grüne, care a venit dela masă la noi, și întrebând ce voesce „acest domn, i-am spus că voesce să între, spunându-i cine este și că „scie nemțesce. Atunci Iancu i-a descoperit și lui, dar acesta i-a replicat ordinul, văduț însă, că Iancu insistă mai mult și că nu voesce „să aștepte până dimineța, precum îi spunea generalul „cu un ton fin și cavaleresc, că dimineța va da audiență, fixându-l în această conversațiune, s'a întors și mi-a șis, că eu sciu ce ordin am și că ce am „de făcut. Cu aceste s'a dus la masa, unde se aflau ceilalți generali din „suită, iar eu am rămas cu Iancu, l-am luat de subsuoară și ne-am îndreptat spre ușa din grădină, și ajungând acolo, l-am scos din grădină și „am închis ușa. Întorcându-me la locul meu, am dat ordin gendarmilor „să iese la strade să vadă ce se petrece și să susțină ordinea; pe conducătorul postului de gendarmi din loc l-am trimis la Tioc Todor, să „vină până la mine; acesta a și venit și l-am întreat: „Unde este „Iancu?“ Mi-a răspuns, că s'a dus acasă. „Într'adevăr?“ „Pe onoare mea“ „mi-a răspuns.

„În dimineța următoare m'a întreat generalul Grüne de două-ori „unde este Iancu, că Maiestatea Sa îl primesce în audiență. Iancu însă „nu s'a mai arătat.

„De aici apoi Monarchul a plecat prin Roșia la Detunata, unde a „petrecut mai mult, mâncând și balmoșul istoric și privind jocul tinerilor, și apoi s'a pus cu suita în mișcare spre drumul ce duce la Zlatna, „ocolind Abrudul.

„Aceasta e pe scurt ce mi-a istorisit acest fost comandant de gendarmi, se înțelege, cu mai multe amănunte, pe cari nu le-am aflat tocmai de interes a le mai înșira. El încă dă cu socoteală, că acolo în

„munte s'a făcut poate planul sau apoi în Deva, când s'a stabilit mergerea preste muntele Găina, dar aceasta ar fi mai mult pentru, decât contra atingerii locuinței lui Iancu. Din toate aceste nu putem erua adevărul și numai urmările ne fac să concludem, că *intrigă a fost la mijloc*, după-ce a mai urmat apoi și internarea lui în Alba-Iulia, despre care noi pe aici avem atât de puțină cunoștință, ce a putut să fie cauza?

„Finind, Vă rog a primi deosebita mea stimă, cu care Vă rămân
totdeauna

I. Papiu m. p.“

Am făcut aceasta în interesul adevărului istoric, în interesul amicului meu Avram Iancu.

Într'adever aș da mult, aș da chiar din vieța mea, — deși nu mai am așa mult de dat, — dacă s'ar pute lumina cumva întunerecul ce acopere acest secret.

Toți Românii, chiar mitropolitul Șuluf, care era cel mai mare și cel mai sincer binevoitor al lui Iancu, — pe care Iancu îl stima și iubia foarte, — s'a supărat foc pe Iancu pentru neînfrățirea dînsului, care avu triste urmări pentru Iancu și pentru poporul român.

Imensa majoritate a Românilor crede întocmai ca și domnul pro-topop, că Iancu a cădut jertfă unei întrigi, care își aruncă umbra până în zilele noastre.

Cine nu-și aduce aminte de cuvintele guvernatorului Schwarzenberg, adresate în Cămpeni în acea zi prefectului popa Balint: „*Sind wir denn hier sicher?*“

Auți acolo? Bieții Moți își varsă sângele pentru Împăratul, se duc la moarte precum merge mirele la nuntă, și când vine Impăratul anume între ei, ca să-i vadă, guvernatorul țerii întreabă pe unul din conducători: „Suntem noi aici în siguranță?“

Nu trebuie deci ignorată nici o împregiurare, fire-ar ea la vedere ori cât de neînsemnată, care ar pute duce la descoperirea adevărului; iar datele și dovețile la nici un cas.

Iancu are să remănă o figură plăcută și în etern stimată de poporul român, el merită deci, ca contimporanii să se intereseze de tot ce s'a petrecut cu dînsul, dacă voim ca să avem o istorie deamănă de a fi transmisă posterității.

Aici să ne amintim ceea-ce Barițiu ne spune în istoria sa vol. 2 pag. 716 despre principele Schwarzenberg, care era un inamic al Românilor, care-l numia pe Iancu „*Canalic*“, iar „*Budapesti Hirlep*“ din 20 Novembre 1889 despre adjutantul Impăratului graf Grüne dice, că a fost un „*dulh necurat*“, (rosz szellem). Astfel vom pute judeca: ce creșmânt merită asertiunea grafului Grüne, că Impăratul era deja culcat când Iancu ceruse intrare?

Auți acolo! Împăratul obosit s'a culcat, iar adjutantul seu 4—5 pași dela odaia, unde se afla domnitorul, își petrecea la o masă cu Schwarzenberg, *unde musica militară cânta.*

Cum putea Iancu s'o creadă aceasta? Eu din parte-mi așa cred, că Iancu va fi mers să se informeze despre audiență pe ziua următoare.

Să nu uităm, că locul de unde Iancu a fost alungat la stradă ca un ștregar, era cuartirul dînsului, de unde comanda el luptele pentru Împăratul.

Mirare n'ar fi fost, dacă Iancu la moment ar fi înebunit.

Cu toate aceste a greșit sermanul Iancu; tocmai pentru că a fost într'un mod atât de brutal tractat, trebuia să se înfățișeze în ziua următoare și — totul era bine. Împăratul a întreat de repețite-ori: „Wo ist der Iancu?“

Vă puteți închipui cum vor fi exploatat vrășmașii neamului românesc acest cas fatal.

Spuneau oameni de ai regimului, bine informați, că Împăratul avea intențiunea de a-l numi pe Iancu Baron cu rang de general și de a curma procesul „Moșilor“, ce-l aveau ei în contra coroanei încă de pe timpul lui Horia, ordonând segregarea pădurilor și pășunilor din munți pentru „Moși“, parte, ce după drept și dreptate li s'ar fi cuvenit.

Iancu la provocarea mitropolitului Șuluțiu a mers pe 2 August la Cluj, ca să fie de față la sosirea Împăratului. A dus cu sine 50 călăreți și pe mai mulți tribuni. Acești tribuni l-au provocat: ca să meargă împreună cu ei la Împăratul!! Iancu li-a răspuns: „Dacă voi mă siliți, mă voi duce; dar să știți că atunci mă lapéd de apărarea procesului muntenilor“. La aceasta tribunii au replicat: „Decât să te lapeți de apărarea procesului, atunci mai bine nu merge la audiență“. Acești tribuni trăiesc încă.

În Cluj Iancu a fost la fratele meu Dionisie în cuartir, nime n'a observat vre'o schimbare asupra lui. Se dice că Iancu înaintea sosirii Împăratului s'a adresat lui Bărnuțiu și Maiorescu în Viena, întrebându-i de sfat: „să se înfățișeze, sau nu?“ De oare-ce răspuns n'a primit, nici că s'a înfățișat.

Barițiu spune în istoria lui, că are dela Iancu 6 epistole, una se referesce tocma la călătoria Împăratului în Ardeal.

Care-va dintre domnii membri ai academiei din Bucuresci să publice acele epistole, altcum va rămâne în etern un secret.

* * *

În luna lui Septemvrie 1852 Iancu sub pretext fals a fost înșelat să meargă la Alba-Iulia, unde imediat a fost deținut.

Iată cum mi-a istorisit el mie în 28 Octombrie 1855 pățaniile lui în tennia din Alba-Iulia, ceea-ce eu am descris în „Memoriul“ meu astfel: „Ce larmă neusitată, ce sgomot turbură liniscea Blajului? a acestui orașel modest, în a cărui piață cadrată în zilele normale nu veți altceva

decât studenți, teologi și profesori, mergând și ieșind din seminar; iar din casele din jurul pieței, unde locuiesc domnii capitulariști, vezi ieșind bătrâni venerabili, martori ai secolului trecut, ca rațele îndreptându-se spre un centru: „la biserică“.

Ce vrea mulțimea aceasta de oameni? Lume necunoscută. Ici o grupă de domni nobili maghiari, vorbesc în limba maghiară. Colo altă grupă de domni vorbesc în limba germană. Înaintea ta trec fisionomii ne mai vădute vorbind în limba italiană. Poporul în vestminte de sărbătoare străbate stradele și se vede a fi în mare așteptare. Equipage strălucite se învârtesc prin piață. Mulțime de servitori străini, în ținută de gală, intră și ies din reședință. Dignitari și prelați din țeară intră în curtea mitropolitului cu trăsurile lor. Eacă sosese guvernatorul principele Schwarzenberg. Aceasta e trăsura de gală a mitropolitului, intrânsa șede pronunțul apostolic din Roma Cardinalul Viala Prela.

E ziua de 28 Octomb. 1855. Ziua instalării mitropolitului Alexandru Sterca Șuluțiu. Me îmbătasem de cap, de larma aceea extraordinară, de acel amestec de fanfare, sunete de clopote și de treascuri; o adevărată vijelie, care isbindu-se în dealurile învecinate, se respândea pe valea ambelor Târnave, cari se împreună la Blaj.

Am intrat în grădină ca să scap de învălmășala aceea.

Deodată vine camerarul mitropolitului și-mi dice:

„Me rog dle! Vă caută un domn“.

— Ți să vină aici.

— Eacătă-l că vine.

— Ei! bine ai venit Iancule.

— Servus frate Șuluțiu.

Aușind camerarul de numele Iancului, a remas cu gura căscată.

— „Că doară nu Dvoastră sunteți Iancul din munți?“ întrebă vechiul și confidentul servitor.

— Ba eu sum! fû respunsul.

— Dđeu să vă țină; n'aș da că v'am văđut pe dvoastră pentru toți străinii, câți sânt ađi în Blaj!“ Depărtându-se se mai întoarse de vre-o câte-va ori și s'a uitat la „Iancu“.

— Am o rugare cătră tine frate Șuluțiu!

— Cred că va fi posibil de împlinit; și eu me voi bucura, de a-ți face o plăcere. Dar vin'o să ședem sub acest ștejar gigantic, care deși e numai singur din neamul seu, aici în grădină, ajunge cu o pădure întreagă; se dice a fi de pe timpul când principele Ardealului Apafy reșida în acest castel. De multe-ori șed cu Unchiul meu la umbra lui; totdeauna 'mi vine aminte, că tocma cu 100 de ani înainte a ședut un alt unchiu al meu sub acest ștejar, Episcopul Aron. Cine scie după altă sută de ani, cine va mai ședé subt el? Câte suspine românesci nu se vor fi ridicat într'o sută de ani la ceriu de subt acest ștejar!“

— Frate Șuluțiu! eu am venit aici ca să cer o audiență dela Schwarzenberg, căci n'o mai pociu duce cu Nemții, prea mă persecută, nu-mi pociu primi nici partea părintească după moartea tatălui meu. Să port procesul muntenilor, nu me lasă; ați mâne va trebui să umblu la cerșit. Roagă-te de unchiul teu de mitropolitul, să-mi spriginească rugarea.

— Va fi foarte greu, frate Iancule! Nu veți tu, ce e pe capul Unchiului astăzi? Mi-a spus de ați dimineată, că *ori-cine să fie*, înainte de biserică nu poate să-l primească. Abstrăgând dela visitele celor mari, pe cari nu-i poate refusa, are de a-și recapitula mai multe cuvântări de instalare etc.

— Frate Șuluțiu! Dacă nu se va întrepune unchiul teu cu aceasta ocasiune binevenită, eu nu mai sper nimic. După biserică se pun la masă, iar după aceea Schwarzenberg pleacă imediat. Știu eu prea bine, că unchiului teu i-se face o silă, am auzit și eu — deși trăiesc retras în munții noștri — că lui Schwarzenberg i s'a demandat din Viena, ca *nu cumva să absenteze dela instalare...* Dar cu toate aceste te rog frate... Ddșule! când 'mi vine aminte, că acei oameni (Nemții), pentru a căror cauză m'am luptat eu, și care a triumfat, cu ce dispreț și cu ce urgență se poartă în contra Românilor, cari 'și vërsau sângele, pe când ei erau alungați peste graniță, stă să mi se desfășie inima. Când îmi vine aminte, că înainte cu doi ani, când eram rob în Alba-Iulia, cum s'au purtat de infam cu mine...

„Era într'o după amiaza; me preambulam înaintea „arestului meu“ eram adâncit în cugete, despre ironia sorții față cu poporul român, despre infamia oamenilor și despre aceea, că tot aici au fost arestați: Horia, Caterina Varga, în urmă eu; ei în fortăreață, iar eu în oraș; de odată funcționarul Höhn, care avea supraveghierea peste persoana mea, vrënd în-suși să se ducă la preambulare, m-a provocat, ca să me întorc în închisoare.

„Cine n'a fost rob nu scie cât de scump e aerul.... și soarele lui Dumneșeu..... L-am rugat să me mai lase puțintel... El n'a vrut; atunci l-am reflectat, că încă n-a trecut timpul pe cât aveam drept să fiu în aer liber.

„Hm! drept.... Eu uitasem, biet de mine, că eu eram rob... și că robul n'are drept... El s'a răstit cătra mine... dar eu ca să-mi stăpânesc simțul, ce-l are chiar și robul, ori poate ca să nu me vadă umilit înaintea sa — nu mai știu nici eu — mi-am continuat drumul. Atunci el a demandat să me prindă și să me ducă cu sila în arest; îndată ce am intrat, a lăsat de au pus fiere (zale) pe ambele mele mâni..... și, oh Dumneșeule!.....“

Iancu își întoarse capul, dar eu am zărit doue lacrimi, cari curgeau pe fața dînsului ca nisce mărgele. După aceasta el își acoperi ochii cu ambele mâni și cu o voce timpită și plină de durere îmi dîse: „Dumneșeule! eu ce credință m-am luptat eu și poporul și iată acuma sum tractat mai reu, decât inamicii“.

Apoi ca și când ar fi vrut să alunge o cugetare, care-l tortura... s'a oprit... Deodată a sărit sus de pe scaun, s'a făcut palid ca moartea și-a strins ambii pumni, ca și când l-ar fi apucat sgârsciuri; s'a uitat cătră ceriu... nori negri și fulger treceau prin ochii sei... i-a ieșit un gemet din piept, ca și când isbucnesce furtuna în munți.

— Ce cugeți frate! funcționarul Hôhn, după-ce m'a văduț inferecat, *mi-a tras, mi-a plesnit vre-o câteva pâlmi preste față!* Infam, de o mie de ori infam! dar norocul lui că eram în fiere, căci l-ași fi isbit de s'ar fi lipit de părete“.

M'am încercat să dau conversării o altă direcțiune și am ȓis:

14 — Aduci-ți aminte vre-o dată Iancule, când părinții ne-au trimis în liceul din Cluș; a doua ȓi mergând din școală acasă, vădui în piață o grupă mare de studenți, erau vre-o doue-ȓeci de Unguri jur împrejurul teu, iar tu singur în mijloc. Toți vorbiați și sbierați deodată; eu nu înțelegeam un cuvânt; cu deosebire tu gesticulai cu ambele mâni. Îngrijat că ȓi-s'a întemplat vre-o neplăcere, m'am repeȓit acolo, mi-am deschis calea cu coatele până la tine și te-am întreat:

— Ce e cu tine Iancule?

— Ce să fie; iată aceștia nu vreau să creadă, că Hunyady a fost Român.

— O bată-te să te bată norocul! numai atâta e tot?

— D'apoi nu e destul?

— Eu cugetam căci doar vreau să te bată.

— ȓi-ai nimerit'o! da că eu nu me tem de ei de toți, câți sunt aici“.

— Cât de bine le ȓii toate ameruntele în minte, — ȓise Iancu mai vesel — eu uitasem; cine le poate ține în minte toate? sunt mulți ani de când ne cunoașcem, frate Șuluțiu, din pruncie. Un lucru ce mi-l-ai ȓis tu în anul 1849 nu-l voi uita până trăiesc. Scii în Câmpeni la isvor?*)

Dar te rog frate Șuluțiu, — continuă Iancu întinȓindu-și dreapta — du-te la unchiul teu și-l roagă.

— Să mergem, ȓisei eu, și părăsirăm „grădina“.

Mărturisesc, că de astă dată am intrat eu sfială la unchiul meu, deși eu îl iubeam foarte și eram convins, că el încă me iubesc.

— Ce vrei nepoate? întreată bătrânul, nu prea îmbucurat de visita mea; el avea nisce cărți în mână din cari cetea, stând înaintea unui coffer, din care servitorul scotea ornamentul dînsului.

— E aci Iancul.

— Bine; învătă-l la masă, veȓi să primească un bilet la masa din reședință, dar eu acuma n'am timp să vorbesc cu el; fi bun nepoate și lasă-me acuma singur. Tocma aștept să vină capitolul, ca să me pe-treacă la biserică.

*) Veȓi „O lacrimă ferbinte“.

— Unchiule! Iancul se roagă, ca să-i spriginesci cererea dînsului la Schwarzenberg.

— Pentru Dumnezeu! numai aceasta mi-a mai lipsit; dar nu vedeți ce e astăzi pe capul meu? Nu se poate, nu se poate! Fii bun și lasă-me singur!“

Ce să fac; vedeam greutățile, dar vedeam cu ochii mei sufletesci și figura Iancului, așa precum o vădusem subț stejar. Mi-am luat deci sufletul în dinți și am țis:

-- Unchiule, să nu-l lăsăm să iasă nemângăiat din curtea aceasta, în care el a intrat cu atâta încredere“.

Nu știu cuvîntul „*curtea aceasta*“, sau tonul cu care am pronunțat aceste cuvinte, au făcut de bătrânul a tresărit.

— Bine țici tu! spune-i să vină, dar până ai bate în palmi să fie aici“. Atâta mi-a trebuit și mie. Cu câteva sărituri am fost peste cele 22 trepte în coridor.

— Vino Iancule! se va duce“.

Tot cu asemenea pași am mers la bătrânul; el ne aștepta cu pălăria în mână, gata de ducă. Iancu l-a informat în puține cuvinte despre dorința dînsului. Bătrânul a intrat la Schwarzenberg; peste cinci minute s'a întors și a împărtășit Iancului, că principele Schwarzenberg și-a făcut notițele trebuincioase și că a promis, că îndată ce se va întoarce la Sibiu va dispune cele trebuincioase.

Iancu s'a depărtat plin de bucurie și plin de speranță; în scurt timp și-a primit partea părintească, pe care o dăruise deja națiunii.

Iancu n'a rămas la prînz; când ne-am despărțit mi-a țis:

— Ți mulțămesc frate Șuluțiu; am știut eu că *bătrânul nostru* îmi va împlini rugărea mea“.

Mai târziu am auzit dela nisce studenți, că l-au văzut trecînd peste *câmpul libertății*, cu *capul descvilit*, cu pălăria în mână. Negreșit, semn de o sublimă pietate pentru acel loc.

Sermanul Iancu! își va fi adus aminte de 3/15 Maiu 1848, când el a sosit acolo cu cei 10,000 de „Moți“; de orcanul de vivate cu care l-au primit cei-lalți 30,000 frați, cari așteptau sosirea dînsului. Atunci gema vaea Tîrnavei de bucurie; iar acuma gema pieptul lui de jale și durere.

Din Alba-Iulia l-a escortat pe Iancu la Sibiu, adjutantul comandantului fortăreței, Șandru, noaptea cu doi gendarmi, se temeau, că „Moți“ îl vor scoate cu puterea. În Sibiu a fost în cuartir la Elia Macelariu. În ziua următoare s'a înfățișat la Macelariu colonelul Baro-nul Heydte, șeful cancelariei guvernatorului, și l-a rugat pe Macelariu, să-l ispitească: „Ce dorință ar avé Iancu pentru persoana sa“. Iancu a răspuns: „*Pentru persoana mea nu doresc absolut nimic. M'am luptat pentru tron și pentru neamul românesc, nu pentru favoruri personale*“.

L-au îmbiat cu doué mii fl. salar, numai să-și ia locuința în Viena (e rea frica); Iancu a respins.

'Mi spunea Macelariu că într'o dimineață a găsit pe Iancu în pat plângând; plângea cu atâta jale și amar, atât de teribil, încât i curgeau lacrimile, nu pe față, ci pe perină ca ploaia.

Lacrimile lui să-l bată pe acela, care i-lea causat.

* * *

În același timp a fost călcată reședința mitropolitului Șuluțiu în Blaj și locuințele lui Bărnuțiu și Maiorescu în Viena, spre cea mai mare batjocură, căci nicăiri nu s'a aflat nici o hârtie compromițătoare. (Barițiu „Transilvania“ 1 Iulie 1885).

La mitropolitul Șuluțiu au căutat după arme și munițiune: prin poduri, prin pivnițe, prin coșere etc.

Credeau adecă oamenii dela guvern, în neagra lor conștiință, că Românii vor pretinde cu arma în mână drepturile naționale promise.

Tata lui Avram Iancu a murit în 2 Octombrie 1855, averea remasă de el s'a inventat și prețuit la 3449 fl. 97 cr. Această avere s'a împărțit în părți egale între Avram și fratele seu Ioan, preot, mort fără copii în anul 1871. Avram Iancu a erezit casa, în care s'a născut, rămasă pustie după moartea tată-seu; apoi mai multe parcele de arături și fânațe, pentru cari Asociațiunea primesce o arândă anuală de 124 fl. 48 cr., în fine $\frac{1}{3}$ dintr'o moară, care aduce o arândă de 32 fl. 10 cr.

Casa s'a reparat și s'a închiriat cu 30 fl. Aceasta casă, în care s'a născut Iancu nu se lva/instrăina, nici va rămâne pururea proprietatea națiunii. *)

Avram Iancu și-a testat națiunii toată averea sa, care astăzi valorează cel puțin 3000 fl.

Iată testamentul lui Iancu:

„Ultima mea voință!

Unicul dor al vieții mele e, să-mi väd Națiunea mea fericită, pentru care după puteri am și lucrat până acuma, durere fără mult succes, ba tocma acuma cu întristare väd, că speranțele mele și jertfa adusă, se prefac în nimica.

Nu știu câte zile mai pot avé; un fel de presimțire îmi pare că mi-ar spune, că viitorul este nesigur. Voiesc dară și hotărit dispun, că după moartea mea, toată averea mea mișcătoare și nemișcătoare să treacă în folosul națiunii, pentru ajutoriu la înființarea unei academii de drepturi; tare credând, că luptătorii cu arma legii vor puté scoate drepturile națiunii mele.

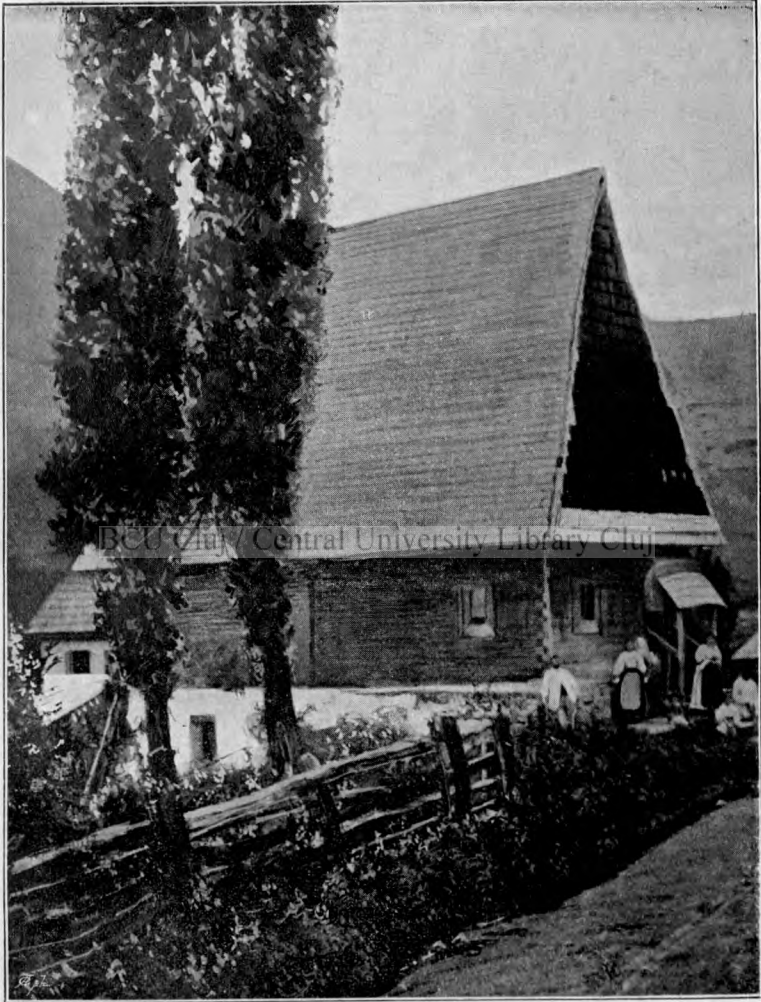
Câmpeni, 20 Decembre, 1850.

Avram Iancu m. p.,
advocat și prefect emerit.“

Au mai găsit pe moșia lui nisce oameni, cari au săpat acolo, galbini imper. (aur). Pentru acești bani Asociațiunea a făcut proces acelor oameni,

*) Cei doi plopi, cari se väd inaintea porții, sunt sădiți de mâna lui Avram Iancu.

2 col

Casa lui Avram Iancu.

dar ei până acuma n'au vrut să recunoască de a fi găsit decât 32 galbini, deși, precum se presupune despre semnele și despre vasul gol pe care săpătorii l-au lăsat la groapă, a trebuit să fie bani îngropați în preț mai mare.

Îndată ce diarele maghiare au aflat despre acest lucru, au tăbărit cu o furie asupra memoriei lui Avram Iancu, numindu-l: hoț. Dar iată că vine dl Jancsó Benedek și într'un mod cavaleresc constată în cartea sa „Szabadságharczunk etc.“ „că toate acele sciri sunt povești, căci a putut să-i aibă chiar tata Iancului acei bani, bătrânul i-a și căutat mai târziu, dar n'a dat de locul, unde-i îngropase, dar adevărul va fi, — țice dl Jancsó — că acei galbini au fost ai lui Avram Iancu, pe cari el i-a primit în sumă de 3000 galbini dela generalul rusesc Lüders, trimiși de țarul Rusiei; dar în acele timpuri schimbăcioase nu i-a putut folosi. Din acești bani a dat Iancu și lui Bălcescu 50 de galbini atunci, când s'a întors acasă în România, această împrejurare îl întăresce pe dl Jancsó Benedek și mai mult în presupunerea sa“.

Pentru ca să se facă lumină deplină m'am adresat la un alt amic din pruncie, un intim al lui Iancu, viteazul tribun Michail Andreica din Câmpeni, care în epistola sa din 4 Iunie 1897 între altele îmi scrie: „Din acei 3000 de galbini rusesci Iancu înainte de toate a plătit datoriile, cari s'au făcut cu întreținerea mai multor tribuni și prefecți refugiați în munți din țară; apoi a unor esilați din România, cărora le-a dat bani, ca să se poată întoarce acasă; în fine a dat și țăranilor, cari au fost jefuiți de honveți. Afară de aceasta a călătorit mult în cause naționale la Alba-Iulia, Sibiiu etc. Totdeauna îl însoțiau 4—5 inși, pentru cari plătea el totul. A făcut doue călătorii la Viena; în a doua călătorie m'a dus și pe mine, acolo am stat 10 luni. În acel timp erau mulți juriști, mediciști și alți universitari în Viena, în toată săptămâna veneau după ajutoare, și el la toți le dedia. Adese conveniam cu mai mulți inși, ne petreceam, Iancu plătea tot. A cercetat împreună cu Laurian în Praga și în Carlsbad pe nisce redactori, cari au scris articlii de valoare în cauza națională. Cu primirea Imperatului încă a spesat foarte mult. Preste tot Iancu avea inimă foarte bună, ajuta pe toți cei lipsiți; astfel s'au spesat acei 3000 de galbini, ca și când nici n'ar fi fost“.

Iată un document de mare valoare, pentru reputațiunea lui Iancu.

Sigur e că Iancu și din averea sa a spesat mult încă înainte de a fi primit acei galbini. A dăruit la multe familii unguresci ajutoare și la prizonieri maghiari. El a fost om foarte galant.

Iancu a murit în 10 Septembrie 1872 în Baia de Criș și a fost înmormântat în 13 la 3 oare p. m. în Cebea sub uriașul goron al lui Horia.

Pe casa mortuară a fălăit un stindard național cu flor negru.

30 de preoți, de ambele confesiuni, au celebrat; iar poporul din cele mai îndepărtate unghiuri în numer imens l-a petrecut din Baia

de Criș până în Cebea, cel puțin 10,000 de oameni au fost de față, mușica cânta un marș funebru; amicii lui și alți cărturari au purtat lângă carul mortuar facile aprinse, iar clopotele s'au tras în întreg comitatul. La mormânt s'au ținut mai multe cuvântări.

A fost o înmormântare deamănă de el. „Moții“ n'au lăsat să supoarte altcineva spesele, le-au solvit doi „Moți“ tineri. Cine au fost nu se scie. Epitafiul: *Avram Iancu*, avocat. Prefect. Leg. Gem. Rom. 1848/9. † 1872.

Aprecieri din țiare maghiare.

Am adunat tot ce am găsit despre eroul nostru. Și am găsit multe scrieri; dar vai ce puțină cunoștință de cauză. Toți acești scriitori condamnă cauza, pentru care Iancu a tras sabia din teacă; și dacă ar fi numai atâtă atunci eu nici că le-ași lua-o în nume de reu. Celelalte popoare îi condamnă pe ei. *Vicem pro vice*. Aici capacitate nu încap. Dar cele mai multe țiare scriu cu o ură neîmpăcată despre tot ce-i românesc; falsifică faptele unii cu rea intențiune, iar alții din necunoștință de cauză. Puțini sânt, cari cel puțin despre Iancu mai spun și ceva bine. Unii recunosc: că Iancu a fost un bărbat tiner bine instruit; că el a fost însuflețit pentru înalte idealuri naționale; că el a fost un căpitan viteaz și un inamic human: viața bărbaților și onoarea femeilor a fost respectată; că el n'a fost un inamic orb al Maghiarilor; că el a avut o popularitate fabuloasă la Români, cari de drag ce-l aveau i-au dat numele de: „Regele munților“; că el a respins ori-ce distincțiune pentru persoana sa: orduri, funcțiuni; în fine, că tractarea brutală și mai ales durerea pentru neîmplinirea promisiunilor făcute poporului din partea Nemților, vedându-se pe sine și pe popor înșelat, l-au adus la desperare, și i-au întunecat mîntea.

Lukács Béla în „*Hazánk és a külföld*“ Nr. 51 a. 1866 își introduce descrierea astfel:

„O persoană de o soarte tragică stă în fața noastră. Acea figură, care sub greutatea calamităților s'a încovoiat, care poartă pe sine urme de înfiorătoare uragane, odinioară era voinic, când în pomposul lui costum național împărția mandate la sute de mii. Acest spirit, care odinioară locuia în acea figură frumoasă, care s'a împărechiat cu sine însuși, și acuma decade — *odată se însuflețea pentru cele mai nobile idei*“.

Réthy Lajos în „*Vasárnapi Ujság*“, la un loc ȳice: „Acele familii maghiare, cari au ajuns pe mâna lui Iancu, au fost fericite; viața bărbaților și onoarea femeilor au fost cruțate și respectate. La masacrarea Abruđenilor a fost și Iancu de față, dar acestei catastrofe i-a premers tradarea infamă a lui Hatvany. Iancu a luat parte cu onestitate și cu sinceritate la actul de împăciuire; când s'a descoperit miserabila tradare, n'a putut împedeca resbunarea“.

Ürmössy Lajos în „*Budapesti Hirlap*“ din 25 Iulie 1895 asemenea spune: „că Iancu a fost un inamic human și că el a luptat pentru prin-

cipii. Cu toate aceste bine a făcut guvernul, că a oprit colecta pentru monumentul lui Iancu, pentru-că acel monument ar fi fost Mecca, unde ar fi peregrinat Valachii spre a demonstra în contra statului maghiar. Și de aceasta deu n'avem trebuință."

În „Ungaria“ Nr. 5. a. 1892 se află un tractat „Iancu și Revoluționarii Români“ scris de E. A. Popp. Aș avea multe de observat la cele cuprinse în acel tractat, me mărginesc însă la un singur punct de mare gravitate; iar aci trebuie să vorbesc, pentru-că este onoarea lui Iancu și a neamului românesc în joc, și sunt obligat moralicesce a vorbi.

Pe pag. 202 se dice că „Raportul“ lui Iancu, (autorul tractatului îl numește Memorand) trimis Impăratului, e un falsificat. „Tot ce se află în memoriul lui Iancu, despre el și despre simțemintele lui — e neadevăr“, dice E. A. Popp.

Eu însă ca martor ocular, care am fost de față în casa preotului gr. cat. din Abrud, Amos Tobias, când s'a făcut acel raport, mărturisesc în deplină cunoștință de cauză și pe cuvântul meu de onoare, că acel raport l-a dictat Iancu și Maiorescu l-a scris, în prezența mea, a tatălui meu și a preotului Tobias. Maiorescu a îndreptat după aceea greșelile stilistice, cari s'au străcurat în concept, apoi a îngrijit purisarea și Iancu l-a scris: prin subscriere este în destul dovedită autenticitatea. Ați numai eu mă mai aflu în viață, dar cei ce me cunosc pe mine, me vor crede pe cuvânt. / Români! Îmi vor crede cu toții; altcum dacă ar fi de trebuință, eu sunt gata a depune un sfânt jurământ. Autorul tractatului a vrut să arete Maghiarilor, că Iancu a simpatizat cu Maghiarii și că el a vrut să se împace cu Maghiarii. Da! așa este: a vrut să se împace, dar după-ce a fost într'un mod atât de mișelesc tradat, n'a mai vrut nici să audă de o încercare de împăciuire.

În 12 Iunie provocase și Baronul Kemény Farkas pe Iancu ca să depună armele, garantând deplină libertate și amnestie; altcum Români vor fi esterminați; Iancu i respunse: „Între noi are să decidă sabia.“

Nemes Ödön în „Hazánk és a külföld.“ Nr. 39 a. 1872 la un loc așa dice: „Iancul cel onest și serios a fost inamicul faptelor neomenoase; acei Maghiari, cari au căutat scut la el, au fost părtași de cea mai onestă tractare. Acesta e fapt, pe care nime nu-l poate nega; Iancu căuta lupta pe față; el a vrut să se resboiască ca soldat.“

Lukács Béla, „A Reform tárczája“ 1872, într'un loc așa scrie: „Iancu n'a fost asemenea lui Horia. Nisuițele lui Iancu nu se pot și nu este ertat să se condamne, pentru-că scopul lui a fost curat și desinteresat: a elupta o soarte mai bună pentru poporul român.“

„Pallas“ Enciclopedie maghiară: „Singur Iancu, dintre toți Români, s'a însuflețit pentru libertate și scopuri politice mai înalte. El a primit cu plăcere provocarea comitetului revoluționar din România, ca dînsul să promoveze, în contra Rușilor, cauza Maghiarilor și a popoarelor asurpate. — „Nu cred „Neamțului“ dicea Iancu. — Iancu a căutat a se în-

țelege cu guvernul din Dobrițin, și a lucrat în interesul „uniunii“. A fost aplecat a intra în armata maghiară în calitate de general, dacă i s'ar concede, ca el să-și numească oficerii și să-i comandeze independent. Bem i-a dat un rendez-vous la Faget; dar catastrofa dela Világos (13 August) a nimicit acest plan. După-ce Iancu a refuzat primirea decorațiunii, iar guvernul l-a alungat din Viena, și nici în anul 1852 nu s'a prezentat, în Câmpeni, înaintea Impăratului, guvernul vienez se teme de o conspirațiune și l-a supraveghiat. A fost de prisos, căci omul înșelat în soarta poporului seu, a căzut în melancholiă, (csendes örülségbe esett), a rătăcit cântând din flueră, prin acei munți, ai căror locuitori odinioară atât de mult îl adorau“.

Aici sânt o mulțime de inesacități, pe cari nu-i iertat a le trece cu tăcerea, pentru-că „Pallas“ nu este un simplu diar, nici este o carte de „povești“, precum e a lui Csutak „Aradi fogságom alatt irt adatok,“ ci este productul auctorităților literare. Nu este adevărat, că Iancu a căutat a se înțelege cu guvernul din Dobrițin și că el ar fi lucrat în interesul „uniunii“; apoi că el ar fi fost aplecat a intra în armata maghiară cu rang de general, pe lângă anumite condițiuni. Adevărul e, că el, tatăl meu, întreaga noastră familie și toți fruntașii români din Abrud și din munți împreună cu poporul, am fi vrut a încheia o pace onorifică; descoperindu-se însă mișelia și infama trădare a Maghiarilor, n'ar fi fost o astfel de putere pe lume, care să-l mai poată îndupleca să mai stea de vorbă cu care-va, fire-ar fi fost acela ori și cine.

Prin urmare este o greșeală a crede, că el ar fi primit cu plăcere provocarea comitetului revoluționar din România, ca dînsul să promoveze cauza Maghiarilor în contra Rușilor. Eram în acel timp și eu însumi în Câmpeni, conveniam și de și cu Iancu, vorbesc deci în perfectă cunoștință de cauză.

Spre adevărea spuselor mele me provoc și la mărturisirea dlui Clemente Aiudean, adjutantul lui Iancu, și la tribunul Michail Andreica, un intim al lui Iancu; ambii în viață cu locuința în Câmpeni. Că dintre toți Români singur Iancu s'ar fi însuflețit pentru libertate și scopuri politice mai înalte, cred că n'are trebuință de a fi combătut. Reu destul dacă și într'un Lexicon ca Pallas poate intra un neadevăr atât de patent.

Dr. Jancsó Benedek în opul seu „Szabadságharcunk és a dákoromán törekvések“ despre Iancu scrie obiectiv și moderat; iar la p. 170 dîce: „Fața dînsului exprimă mai mult un cinism, privire rece, seamănă cu generalul Görgey, cu ochi petrunșători ageri, frunte înaltă rotundă, cutezătoare. Mai mult urît decât frumos, în total însă e un personajiu fermecător (megigéző egyéniség), care ne șilește ca să simțim, fără voie, (fără de-a putea rezista — ellenálhatatlanul) față cu el slăbiciunea noastră“. Bravo! În fine totuși s'a găsit un bărbat, care are curagiul de a spune adevărul. Veți asta-i asta! Hinc illae lacrimae!

Înțelegeți acuma frământările acelora, pe cari-i apucă șgârceiuri când aud de numele „Iancu“. Dar voi Români din patru unghiuri, păstrați cu mândrie

amintirea acestui fiu martir al poporului, care și-a tras sabia din teacă resolut de a învinge, sau de a muri pentru idealul, ce-l avea: apărarea tronului, independența Ardealului și fericirea națiunii române. Iar când a văzut, că oamenii dela putere nu mai crează jertfele aduse, ba că acele și speranțele dînsului se „prefac în nimica“, precum o spune el în testamentul seu; când a văzut că prețul sîngelui vîrsat în șiroaie e dispreț, temniță și persecuțiuni... de durere a înebunit.

Avea Iancu și momente lucide, dar despre faptele petrecute în anii 1848/9 nu vorbea, înjura însă cumplit pe Nemți. Când cunoscuți de-ai lui îl întrebau: „Ce mai faci Iancule?“ — El răspundea cu o adîncă întristare: „Eu nu-s Iancu, eu 's numai umbra lui Iancu. Iancu e mort.“

Iar când cânta din fluer, în mijlocul poporului, în urmă dicea: „Să scii fraților, că atunci când va muri Iancu, vor fi două veri și o iarnă“.

Pe timpul acela erau mulți Români fruntași în districtul Zărand în funcțiuni; toți se întesau de soartea lui Iancu, îl îmbrăcau cu vestminte cum se cade, el însă cât se depărta le arunca și se îmbrăca țerănesce, totdeauna în opinci.

Societățile le încunjura. Dacă ședea la o masă la prînz, și dacă mai veniau și alții, se scula și fără a dice un cuvînt se depărta, își scotea fluerul din buzunar și cânta „marșul lui Iancu“, pe care poporul i-l'a făcut în anul 1848:

BCU „Astăzi cu bucurie Românilor veniți
Pe Iancu în câmpie cu toți să-l însoțiți,
Spălați armele voastre, cu grabă s'alergăm
Din locurile noastre etc. etc.“
pe barăni s-alungăm.

* * *

Cea de pe urmă scrisoare a lui Avram Iancu, pe care a adresat'o dînsul în 24 Martie 1867 M. Sale Impăratului-Rege Francisc Iosif I. pentru un ajutor, e următoarea:

„Cotra Majestatea sua C. R. si Apost. Franciscu Iosifu I-ulu Ces. Austriei Reg. Ung. etc. etc. etc. în Vienna — prea umilit recurs — alui Avram Iancu Generalul Munt. — pentru o gratioasa agiutorintia séu subventiune.

Majestatea ta C. R. Apostolica!

Luand in prea nalta gracioasa considerare starea mea presenta, nu prea favoritoare, ci cu tot dreptul vrednica de a se numi misera, precum aquasta Majestați voastre ve pote fi bine cunoscuta, ami eu prea umilita indresneale a recurgie, si prin aquasta și recurg la gratia Majestati voastre, se ve îndurati spre a ama putea usiura, și în quotqua inbunatati sôrtea, a me subventiona cu vre-o agiutorintia sau remuneratiune, dupe aqueia nalta gratia amasuranda; —

Dupo cara umilita amea rugare incredinciat si recomandat Clementiei C. R. si Aple a MVtre remân — Halmagiu 24. Mart. 1867 — cel mai devot si aplecat credincios supus — Avram Iancu m. p. — General.“

* * *

Această suplică e scrisă și subscrisă de mâna tremurândă a lui Avram Iancu într'un timp, când sufletul dînsului era frânt. A scris-o dar n'a trimis-o. Treișeci de ani după moartea dînsului s'a găsit această suplică într'o sarică sdrențoasă, ce o purtase și care apoi a fost trimisă mie, ca unui amic din copilărie al lui Avram Iancu. Eu am indorsat pe suplică următoarea „Pro memoria“.

„Sermanul Iancu, amicul meu din tinerețe, a purtat în buzunar această suplică cinci ani, a răbdat mult... foarte mult... a cerșit chiar, dîce-se — dar suplica totuși n'a trimis-o la destinație... Această suplică s'a găsit în buzunarul unei sarici (suman, țundră) țerănesci, care o lăsase el la pretorul din Halmagiu, Alexandru Sterca Șuluțiu, care i-a schimbat vestmintele, îmbrăcându-l din creștet până 'n tălpi cu vesminte cum se cade. Iancul a murit în Baia de Criș în 10 Septembrie — ziua născerii mele — anul 1872, într'o stare de tot deplorabilă.

Dormi în pace, nefericite amice! În ziua de ați nu ne este ertat să-ți ridicăm o cruce la mormânt, nici să-ți facem o biografie, cum ai merita; dar dormi liniștit, va veni o zi, când vom fi liberi, iar atunci se va găsi condeiul, care să te învie din morți și să-ți facă numele nemuritor. Voiu contribui și eu din parte-mi la nemurirea numelui teu, pentru meritele tale și pentru dragostea și alipirea ta, pe care ai arătat-o în toată viața ta față cu familia noastră. Chiar în ultimii ani ai vieții tale, când mîntea ta se întunecase, iar sufletul teu s'a frânt, când de nime nu te mai interesai, umbra tatălui meu, a „controlorului Șuluțiu“, ți-se înfățișea adesea, te impresionă și-ți reîmprospeta suvenirii plăcute, căci adese întrebai rēstit: „cunoscut-ai pe controlorul Șuluțiu?“ Și când ți-se rēspundea. „Da!“ atunci cu drag dîceai: „Veți acela a fost om de omenie și Român adevērat!“

Rătăciai prin munți, cāntānd cu o rară măiestrie din fluer doine de jale; în acei munți, cari sub comanda ta resunau de strigătul de vietejie, iar acuma căutai singurătatea, alungat de valurile vieții și de ingratitudinea oamenilor dela putere. Poporul se aduna în jurul tău și te asculta în tăcere cu o sfântă pietate, mai ales când cāntai din gură doina făcută de tine:

„Frunză lată de pe baltă,
Fostu-mi-a și bine-odată;
Dar s'a întors frunza pe tău
Și-am ajuns la atāta rēu!“

Cānd mi s'a împārtășit această doină, eu la moment am întrodus-o în diarul meu cu următorul adaus:

„Fii pe pace Iancule.
Om onest și bravule,
S'a 'ntoarcē frunza pe dos
Și-o să-i veți fugind pe jos“.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Iosif Sterca-Șuluțiu de Cărpeneș.

Noi am simpatizat din momentul când ne vedurăm întâiași dată. Iată cum am descris eu acel episod în „Gazeta Transilvaniei“ Nr. 20, a. 1891:

„Era, pare-mi-se, la anul 1834, tatăl meu, care era funcționar cameral reg. cu locuința în Câmpeni și superiorul peste acele comune, într-o zi frumoasă de vară m'a luat cu sine și m'a dus la Vidra.

— Vino să te duc cu mine, până ce eu îmi gat lucrul meu cu judele din sat, tu te vei juca cu băiatul dînsului. Are un băiețel, Avrămuț îl chiamă, foarte isteț“.

Bucuria mea; când am intrat în curte „Avrămuț“ stetea în mijlocul curții, în cămașă lungă, încins peste mijloc cu un șerpărel neted, cusut frumos, iar în cap avea o pălărie neagră cu ciucuri roșii. Tatăl meu a luat pe judele Iancu cu sine și a mers în sat. Eu și Avrămuț facurăm la moment cunoscință; am dat o roată peste văi și peste dâlme, ne era lumea par-că prea îngustă. Dar eu eram totuși mai sprinten, nu me putea ajunge.

— Stai pe loc, măi Șuluțiu! strigă deodată Avrămuț.

Mama dînsului, care tocmai frământa pânea, fugi afară cu mâinile pline de aluat și strigă cât o luă gura.

— Avrămuț! mișelule!

— Ce-i?

— Nui dîce: măi! că te aude tatăl seu.

— Dar cum să-i dîc?

— Ți-i domnișorule.

— Da că el a dîs, să nu-i dîc domnișorule; a dîs că și el e Român ca și mine“.

Într'aceea — țop! nimeresce tatăl meu cu tata lui Avrămuț și ri-deau cu hohot.

— Bine dîci tu Avrămuț — dîse tata — Ți-i numai: măi; el încă e Român ca și tine.

— Oh bată-ve să ve bată norocul copii, că iute se înpreținiră, dîse mama lui Avrămuț și apoi intră iarăși în odaie“.

Din acest moment noi am simpatizat totdeauna.

Spun vrășmașii neamului românesc că „Avramuț“ a murit sub garduri, ca cerșitor, în stare de beție, nebun.

Nu știu, n'am vădut.

Așa când ar fi, eu totuși nu me lapăd de el: amic mi-a fost când l-am vădut întâiași dată, în cămașă lungă, și ca unui amic îi păstrez memoria. Dar teamă-se de mânia lui Dumnezeu și de urgia istoriei viitoare a neamului românesc, cel ce l-a adus pe Iancu la aceea stare înfiorătoare.

De câte-ori îmi aduc aminte de casa Iancului, totdeauna îmi trece pe dinaintea ochilor mei sufletesci o umbră de melancholie, care pătrunde atât de adânc în inimă, un farmec, în care inima mea atât de

adânc se cufundă, și fără veste îmi vin aminte cuvintele marelui logofet Văcărescu, scrise par-că anume pentru de a le pune în gura lui Avrămuț:

„Acolo am eu căscioara
Pe un vîrf de delișor;
Curge 'n vale o apșoară
Murmurând încetișor“.

Aci în acea „apșoară“, un riuleț ce curge în dosul grădinei, îl găsim adese pe amicul meu prindînd pesci.

Când scrisesem „Memoriul“ meu, atunci acea casă era pustie, ruină monument, de aceea am ȳis: „Călătoria, cînd vei rătăci prin acei munți giganti, c ut nd desfătare în măreața natură, ori singurătatea, alungat de valurile vieții, nu încunjura acel loc, intră în acea casă pustie, dar mai nainte desv lesce-ți capul teu și adă-ți aminte, că în pieptul aceluia fiu de iobagiu (sclav), care s'a născut intr'insa la anul 1824, a bătut o inimă cel puțin atât de nobilă, inc t a meritat numele de: *Regele munților*.

Notă. Prețul acestei broșuri e: una coroană = 2 lei. Venitul il d ruesc pentru un fond eventual să se alătore la averea rămasă de Avram Iancu — cu scop ca să se intemeieze o fundațiune, ce are să poarte numele „Avram Iancu“.

Dacă din acest fond, sporit prin colecte și alte daruri, sub ingrijirea Asociațiunii, se va iniția o fundațiune, aceea va fi cel mai demn „monument“ de numele: *Avram Iancu*.

Errata:

Pag. 5, șirul 5 de sus, în loc de 1860 e a se ceti 1880.

LITERATURĂ.

Scrieri, cari se ocupă cu Avram Iancu:

1. „Hazánk és a külföld“. 1866. Lukács Béla.
2. „Reform“ 1872. Nr. 262.
3. „Hazánk és a külföld“. Nemes Ödön. 1872.
4. „Magyarország és a Nagyvilág“. 1873.
5. „Budapesti Hirlap“. 1895. Ürmössy Lajos.
6. „Honvéd“ 1849. 26/6. Gabányi.
7. „Vasárnapi Ujság“ Réthy Lajos. 1880.
8. „Fővárosi lapok“ 1872. Vas János.
9. „Történelmi lapok“ 1876.
10. „Kolozsvár“ 1889–90. G. Moldovan, apoi „Ungaria“ 1891.
11. „Pesti Naplo“. 1881. Nr. 238. Rákossy József.
12. Jancso Benedek „Szabadságharcunk és a dáko-román törekvések“. 1895.
13. „Pallas“ marele Lexicon maghiar.
14. Kővári „Erdély története 1848/9-ben“.
15. Szilágyi Sándor „A forradalom bukása után e. t. c.“
16. „Revolution und Reaktion“ Baronul Helfert. pag. 214.
17. „Romänen der Österr. Monarchie“. Laurien. 1850.
18. Pataky k. m. Bem in Siebenbürgen 1856.
19. Wurtzbach „Biogr. Lexicon IX. 1879“, acesta dice că numele Iancu e nume de botez, adevăratul nume e Horia.
20. „Transilvania“ 1872. George Barițiu.
21. „Amicul Poporului“. 1882. Iosif Popescu.
22. „Moșii“ T. Frâncu și G. Candrea.
23. „Familia“. Vulcan. 1872 și în „Panteonul Român“.
24. Iosif Sterca Șuluțiu în „Memoriile“ sale, apoi în „Gazeta Trans.“ în „Tribuna“ și în „Transilvania“.
25. Conte Gelich. Baronul Stein. Căpitanul Gratze. Szilágyi și alți mai mulți inși parte în broșure, parte în ȋiare.
26. „Revista Orăștiei“ Nr. 19, 20, 21, anul 1896.
27. „Foaia Poporului“ Nr. 16. a. 1897.

Cele mai multe ȋiare i-au adus și portretul; nici într'unul nu e nimerit; cel mai bun e cel din fața biografiei, despre care vorbește și dl Dr. Jancsó Benedek; în acest portret cel puțin statura lui e bine nimerită, fisionomia lui însă era mult mai veselă și simpatică de cum ni-l arată portretul.